DE PALLADII RAPTU

DISSERTATIO

INAUGURALIS PHILOLOGICA

QUAM

CONSENSU ET AUCTORITATE

AMPLISSIMI PHILOSOPHORUM ORDINIS

IN

ALMA LITTERARUM UNIVERSITATE

FRIDERICA GUILELMA BEROLINENSI

AD

SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

RITE CAPESSENDOS

DIE XIII M. MARTII A. MDCCCLXXXXI

PUBLICE DEFENDET

SCRIPTOR

FERNAND CHAVANNES

HELVETIUS.

ADVERSARII ERUNT:

A. D. COREY, DRD. PHIL.

A. HILLERT, STUD. PHIL.

F. OLIVIER, STUD. PHIL.

BEROLINI, 1891.

HEINRICH & KEMKE.

CAROLO ROBERT

De fabulis ad Palladium Trojanum spectantibus postquam O. Jahn a. 1858 egregie disseruit (Annali dell' Instituto 1858 p. 228 sqq.) nemo exstitit qui explicite ageret. Res igitur digna mihi visa est quae denuo universa tractaretur. Itaque omnia et artificum opera et scriptorum testimonia in unum colligi haud parvi momenti esse arbitratus sum, cum in re tam implicita et obscura altera alteris illustrentur.

Primum autem artis monumenta ad temporum ordinem enumeravi et enarravi. Deinde hoc fundamento nisus quae in litteris antiquioribus frustula de Palladii fabulis exstant mythographorumque aetatis infimae narrationes contuli atque varias mythi versiones restituere conatus sum. In tertia denique dissertationis parte quo modo natus sit et increverit mythus breviter exposui.

I.

Opera artificum.[1])

Monumentum antiquissimum quod ad Palladii Trojani raptum pertinet opus est artis ATHENIENSIS saeculi quinti ineuntis. Est autem

1. Patera Musei Petropolitani 830

Mon. d. Inst. VI. 22. W. Vorlegebl. A. 8.

quae inscriptionem habet *HIEPON EΠOIEΣEN.* Frons paterae sex figuris ornata est; — sed ut jam a dextra parte initium faciam, conspicitur hic vir barbatus brevi chitone chlamydeque indutus cui petasus a cervice pendet. Citato gradu sinistrorsum tendit ita ut laevo bracchio Minervae simulacrum portet quod pectori apprimit, dextra autem erecta gladium teneat quo hostem imminentem repulsat potius quam ipse aggreditur. Nomen ei ascriptum est *OΔYTTEYΣ.* Hujus humerum corripit sinistra vir et ipse barbatus, chlamyde tantum in humeris imposita indutus, qui altera manu magnum baculum adversus Vlixem vibrat. Nomen inscriptum habet *AKAMAΣ.* — Ejus a sinistra vir fugit territus, longo chitone et himatio vestitus; laeva demissa baculum tenet, dextram erigit. *ΦONIXΣ* ille est.

A laeva picturae parte, eodem fere habitu quam Vlixes, Diomedes irrumpit (*ΔIOMEΔEΣ*); item barbatus atque chitone

---

[1]) O. Jahn, Philologus I 47 sqq. Overbeck, Her. Galer. 578—607. Jahn, Annali 1858, 228 sqq. Klein, Arch. ep. Mitt. aus Oester. III 36—40. Luckenbach Fleckeis. Jb., Suppl. XI 624 sqq. Heydemann, Jahrb. des Inst. I 295 sqq. Furtwängler, Jahrb. III, IV. Robert, Sarkophagreliefs II 146, 150 sq.

cincto et chlamyde vestitus petaso a cervice pendente. Laeva signum Minervae tenet, dextra demissa gladium nudum. Is certe furiose in obstantem irruere videtur, qui trepide dextrorsum fugit. *ΔΕΜΟΦΑΟΝ* ei inscriptum est. Vt frater Acamas nudus est praeter chlamydem. — Intervenit, cum dextram ad eos protendit, vir barbatus chitone et himatio indutus, quem regem esse baculo ornato satis demonstratur; adscriptum est nomen *ΑΛΑΜΕΣΜΟΝ*.

Si quaerimus quid agatur, primum apparet Diomedem et Vlixem ex expeditione quadam redire; — cumque expediti sint, non dubium est quin rem quandam furtivam egerint; Palladia ab eis rapta esse perspicuum est. — Ex eo quod ceteri Achivi inermes sunt patet rem in Graecorum castris agi. — Jahnius autem qui hujus vasis picturas a. 1858 edidit, aliter hanc tabulam explicari non posse putavit nisi ita ut Diomedes et Vlixes manus conserere velint, a ceteris vero distineantur. Quae explicatio quamquam a nullo in dubium vocata est, mihi quidem minime certa videtur. Dubitari sane non potest quin universam figurarum compositionem ad illum vasorum typum Hieron effinxerit quo duorum heroum contentio exprimi solet[1]); attamen apparet multa etiam ab eo commutata esse. — Etenim eum diversum argumentum exprimere voluisse, etsi figuras ut ita dicam typicas adhibuerit, eo jam probabile fit quod tam accurate figuras in duas partes sejunxerit, addito symmetriae causa etiam Phoenice quem nihil ad rem pertinuisse verisimillimum est. — Non unam igitur, sed duas potius rixas expressas esse credo ac tabulam ita interpretor: Diomedes et Vlixes cum Troja redeunt a Demophonte et Acamante nescio qua de causa cohibentur, qui aliquid acerrime, ut ne vim quidem spernant, flagitare videntur. Si conjectura uti licet, Palladia petunt. — Resistunt raptores, sed ita tamen ut Vlixes Acamantis impe-

[1]) Cf. vasculum, Duridis opus, quod Ajacis et Vlixis de Achillis armis contentionem depictam habet. W. Vorlegebl. VI 1. Robert, Bild und Lied. 215.

tum lenius repellere videatur, Diomedes autem tam furens in Demophontem irruat ut intervenire debeat Agamemnon.

Ad hanc scaenam etiam figuras virorum sedentium ac deliberantium quae in altero paterae latere conspiciuntur referendas esse non libens crediderim.

Palladia quae ab Vlixe Diomedeque portantur fere similia sunt. Caput galeatum, corpus tunica talari indutum est; humeris sinistroque bracchio protento aegis imposita est. Vna re tamen inter se differunt simulacra: alterum quod ab Vlixe fertur hastam manu erecta vibrat, alterum manu demissa. Fortasse alterutrum falsum esse his significari voluit pictor; quae Jahnii sententia (l. c. p. 258) si recte se habet, signum genuinum ab Vlixe portari necesse est, cum in omnibus ceteris imaginibus Palladium hastam manu erecta tenens effictum sit.

Illud denique velim respicias, scaenam qua media patera ornatur mythum proprie Atticum exhibere,[1]) unde verisimile fit hanc quoque picturam ad fabulas Atticas referendam esse.

Cum de monumento Atheniense egerim, liceat hic alterum artis Atheniensis opus afferre de cujus aetate certius quidquam statui nequit.

2. *Tabulam pictam* dico, Palladii raptum exhibentem, quam Athenis in Pinacotheca se vidisse narrat *Pausanias* I 22.6: *Διομήδης ἦν, ὁ μὲν ἐν Λήμνῳ τὸ Φιλοκτήτου τόξον, ὁ δὲ τὴν Ἀθηνᾶν ἀφαιρούμενος ἐξ Ἰλίου.*[2]) Ex quibus verbis minime efficitur unum Diomedem repraesentatum fuisse, cum periegeta tabulae argumentum obiter tantum indicet. Illud certe affirmare licet, Tydidem primas partes egisse atque unum tantum Palladium expressum fuisse.

---

[1]) Vid. Jahn, l. c. 259.

[2]) De hoc loco cf. Robertum Sarkophagreliefs II 149, qui Paus. V 10.8 attulit: *Κένταυρος δὲ ὁ μὲν παρθένον, ὁ δὲ παῖδα ἡρπακώς ἐστιν ὡραῖον.* — Vid. etiam quae de tabulae aetate dixerit v. d. „. . das Bild, das nicht von Polygnot, sondern von einem jüngeren Meister aus der Blütezeit der Tafelmalerei herrührte."

Sed jam per monumenta ARGOS deducimur, cujus civitatis exstat

3. nummus argenteus saec. IV.

Journ. of hellen. Stud. 1885 t. 54. no. 43.

in quo vir nudus aspicitur qui caute dextrorsum procedit, dextra demissa gladium, sinistra porrecta parvum Palladium tenens. Minervae simulacrum galea et chitone longo indutum est; laevo bracchio clipeum rotundum, dextra erecta hastam fert. — Est haec Palladii Argivi forma, quae in pluribus ejus civitatis nummis semper eadem efficta est: in nummis ineditis saec. IV[1]) a. Chr. n., et in nummis saec II p. Chr. n. de quibus postea dicam.

Ad eandem fere aetatem pertinere videtur archetypus

4. signi Glyptothecae Monacensis 162

Clarac 871, 2219.

quo Diomedem Palladium ferentem exhiberi recte ut opinor Brunnius contendit (Beschr. der Glypt.), cujus descriptionem afferre liceat: »der tatkräftige Held steht fest auf dem rechten Fusse, und indem er mit der Rechten das Schwert gezückt, im linken Arme aber das Palladium hält, wendet er den Blick links, um unverzagt der Gefahr zu begegnen, die von dort zu drohen scheint.« Figura nunc Victoriam portat, quae tamen ad statuam non pertinet; Palladium ab heroe tentum esse eo verisimillimum fit quod ad eundem archetypum multa artis opera redeunt, quae Diomedem simulacrum Minervae tenentem praebent; vid. infra sub no. 6, p. 15, no. 19, no. 20, no. 21.

---

[1]) Journal of hellenic Studies, 1885 p. 88: a Num. Comment. on Paus.: Argos, 22.

[2]) Respice etiam quae Brunnius adnotavit: „Dass die Münchener Figur nicht, wie man vermutet hat, einen Schild am Arme trug, lehrt der Rest einer Stütze auf dem Gewande gerade hinter dem Rücken der Victoria, welche sich sehr wohl mit der Annahme verträgt, dass im linken Arme das Palladium geruht habe.“

Archetypum autem Argis stetisse fortasse inde conjicere licebit, quod in nummo Argivo aeneo Antonini Pii capite signato figura Diomedis Palladium tenentis aspicitur, quae in plerisque cum signo Monacense congruit (ed. J. of hell. Stud. 85 t. 54.44).

Cum Graecia ipsa tam pauca artis antiquioris opera ad Palladium Trojanum pertinentia nobis praebuerit, MAGNA GRAECIA multa protulit monumenta, quae Palladii raptum exhibent. Ad quae nunc accedo.

5. Amphora mus. Neapol. 3231 (Heyd. Cat.)
Rubis reperta. — Annali 1858 t. M.

In fronte amphorae pictum est supplicium de Marsya sumptum; quae ad nostram rem pertinet pictura in altero est vasis latere. Medium tenet templum quattuor gracilibus columnis ionicis fultum. Latus posterius alta porta aperta occupat. — In media aede conspicitur ara magna quadrata in qua ignis flagrat (Heydem.). — Ex hoc templo juvenis erumpit imberbis qui suspenso gradu sinistrorsum fugit. Nudus est praeter chlamydem petasumque, quae ab ejus tergo pendent; laeva magnum Minervae armiferae signum pectori apprimit; dextra gladium tenet. Animadverte ejus habitum atque vestitum Diomedis simillimos esse qui in Hieronis patera depictus est, praeter quod imberbis est. Oculi anxietatem optime exprimunt, sed cum in nulla re defixi sint, figura auribus aucupium facientis potius speciem praebet. Inde noctu res agi concludes. Ante juvenem stat in sinistra tabulae parte mulier ornatu regio quae laeva manu poculum ei porrigit.

A dextra autem templi vir barbatus conspicitur, brevi chitone indutus qui palma acu picta ornatus et lato cingulo cinctus est. In capite pileum habet. Chlamys post tergum volitat atque optime ostendit heroem a dextra picturae parte celeribus gradibus ad templum contendere. Dextrorsum tamen respicit et, cum laevo bracchio clipeum portet, dextra hastam

adversus mulierem vibrat, quae celerrime fugiens conspicitur. Sacerdotem esse eam magna quam tenet clavis satis indicat. Haud dubium autem mihi videtur quin ejus ipsius templi clavis sit quod in media pictura conspicitur. Viri denique pileati vultus aperte stomachi furorisque signa prae se fert.

Apparet viros Diomedem et Vlixem esse Palladium Trojanum rapientes. Templum sine dubio Minervae est; sacerdos, siquidem Homerum adhibere licet, Theano appellanda est. Quae fuerint autem ejus in Palladio rapiendo partes clave quam tenet templique valvis apertis satis ostenditur: aedem Diomedi aut vi aut precibus mota aperuit. Vlixes nunc ad templum pervenit atque cum raptum jam a comite perpetratum vidit ira in sacerdotem effertur. Mulier autem regia quae raptoribus favet alia esse vix potest quam Helena.

In summa picturae parte conspiciuntur etiam deorum nonnullorum figurae. Supra signi sui raptorem Minerva sedet, eaque incepto favens. In dextra Hermes conspicitur, furum patronus, Diomedem aspiciens. Media sedet Nike, coronam torquens eoque felicem eventum significans. [1])

6. Amphora mus. Neapol. 3235, Rubis eff.

Mon. d. Inst. II 36. Inghirami Vas. fitt. 333, 334. Overbeck 24.19. Minervini Illustr. di un vaso ruvese. Nap. 1851.

Amphoram tres figurae decorant. — Media stat mulier, splendido chitone bis cincto induta, capite *στεφάνῃ* caelata ornato. Sinistrorsum versa est manumque laevam ad juvenem protendit qui ante eam stat. Ejus adolescentis figura habitu et positione ita cum statuae Monacensis (4) typo congruit ut dubitari vix possit quin pictor eum respexerit. Juvenis est imberbis roborisque plenus, nudus praeter chlamydem quae a tergo pendet, capite corona ornato. Laevo bracchio Palladium, gladium dextra tenet. *ΔΙΟΜΕΔΕΣ* nomen supra eum inscriptum

---

[1]) Haec est amphora quam Laviola Bullet. 1837 p. 83 sane parum accurate descripsit.

est. — Altera ex parte Vlixes (*ΟΔΕΥΣΣΕΥΣ*) conspicitur, corpore graciliore, et is chlamyde tantum indutus; hasta sinistra innixus dextra gladium in vagina reconditum tenet. — Restat ut mulierem nominemus. Leguntur autem supra ejus caput litterae *ΕΛ* . . . quae cum in dubium vocari non possint confirmentque ei qui tabulam inspexerunt nullam litteram ante *Ε* stare potuisse[1]), nomen nullo alio modo, quantum video, restitui potest nisi *ΕΛΕΝΑ*.

Quod exiguum parapetasma supra caput Helenae affixum est, quaeque inter eam et Diomedem conspicitur columna (in qua fortasse signum stabat Minervae) comprobare videntur in domo vel potius in templo res agi.

Jahnius autem tabulam ita interpretatus est, ut Helena rixam quae inter heroes exstiterit sedare velit. Attamen nulla contentio expressa esse mihi videtur, cum figurae placidissime astent; atque puto picturam interpretatione non nimis premendam esse neque quicquam aliud pictorem egisse quam ut illas personas una pingeret, quae in Palladii raptu primas partes egerint. Vt facilius autem intellegatur Palladii raptum exhiberi etiam basim simulacri adjecit.

Quod vero hujus tabulae figurae habitu vestituque maxime cum figuris praecedentis amphorae conveniunt (respicias velim ex. g. hic quoque unum Vlixem hasta esse instructum[2]), magni momenti est.

Confirmantur enim hac similitudine nomina quae illis attribuimus, et praesertim mulierem regiam Helenam appellandam esse nunc constat[3]).

---

[1]) Vid. Jahn, l. c. 250. Adn. 2.

[2]) Ambo heroes eodem habitu repraesentantur in duobus picturis vasc. quae Doloneiam exhibent, Annali 1875 t. Q et R.

[3]) Nihil dicam de amphora quam Jahnius Vasenbilder t. 3 edidit, cum eam ad Palladii raptum non pertinere jam inter viros doctos constet. Cf. quae de eius argumento Koertius protulit, Annali 1881, p. 179.

7. Amphora Campana mus. Berol. 3025.

Cumis rep. — Annali II (1830) t. D = Welcker A D. III 28. Overbeck 25.1.

In tribus gradibus posita est columna ionica satis ornata. Sepulcrum significari perspicuum est. In gradibus mulier sedet, dextrorsum versa, chitone atro induta, capillis detonsis, cruribus himatio involutis. Vtraque manu urnam magnam in crure positam tenet, capite demisso, atque aperte lugentis speciem praebet. Cum sic luctu plane ab astantibus sejuncta esse videatur, quos nec videt nec audit, — duae figurae quae ante tumulum stant non dubium est quin una actione conjunctae sint[1]). Etenim dextra in parte femina aetate provecta aspicitur, quae subito consistere atque paulum recedere quasi haesitans videtur. Chitonem, himatium, crines tonsos habet; pedes calceis vestiti sunt. Dextra erecta clavem sacerdotalem tenet, cum summis laevae digitibus parvum sustineat Palladium, quod paulo retrorsum avertit quasi id tradere recusaret. Oculos in juvene defixos tenet qui ante eam a sinistra tumuli stat. Adolescens est imberbis, chlamyde tantum vestitus cujus caput pileo cuneato, pedes calceis vestiti sunt. Ejus pectus dextrumque femur margaritarum lineis sunt ornata. Dextra porrecta taeniam sacerdoti offerre videtur; sinistra aliquid tenet quod gladium esse Furtwänglerus recte ut opinor arbitratus est.

Minervae autem sacerdotis figura habitu et vestitu maxime cum illa congruit quae in amphora supra descripta conspicitur; atque etiam albis capillis Theano significari puto, cum apud Homerum Antenor senex esse dicatur. Ex ea ratione certe qua clavem fert non sine quadam veri specie concludi potest Palladium ab ea ex templo quodam, cujus fores sedulo occlusae erant, modo surreptum fuisse.

Itaque scaenam ad Palladii Trojani raptum refero[2]),

---

[1]) Hoc fortasse non satis respexit Benndorfius Vasenbilder p. 44 Adn. 229.

[2]) Cum Hirtio (Annali II 95) et Jahnio l. c.

quamquam hac aetate de ea re dubitationes motae sunt magnae [1]). Quae sententia si recte se habet, non dubito quin juvenis Diomedes nominandus sit; pileum enim in vasculorum Campanorum picturis multis heroibus indistincte tribui notum est. Taenia tamen quid sibi velit quam dextra tenet minime apparet; vixque recte se habent quae Welckerus et Overbeckius de ejus significatione protulerunt [2]). — Sacerdos Palladium juveni traditura esse videtur, quamquam adhuc haesitantis ac renitentis speciem praebet.

Quaenam autem femina sit quae in tumulo sedet hic dici non potest [3]); conjecturam infra proferam.

8. *Vrna mus. Parisini, Armenti reperta.*

Millingen, anc. uned. mon. I 28, Arch. Zeit. VI 17.2, Overbeck 24.20.

Opus saeculi tertii. — In dextra tabulae parte, superiore loco, stat Minerva, talari veste manicata et brevi chitone vestita. Ejus caput tegumento Phrygio tectum est ex quo capilli in humeros defluunt. Deae sinistra hasta nititur, clipeus a terra usque ad crus ipsius erectum est. Dextra porrecta aliquid imperare videtur. — Ante eam aspicitur vir barbatus, nudus nisi quod chlamys a bracchio pendet, corpore graciliore. Eo perculsus quod dea subito apparuit, oculis arrectis eam respicit. Dextra gladium, sinistra hastam in humerum inclinatam fert; sed etiam parvulum quoddam signum una cum hasta digitibus sustinet, quod a tergo conspici ex bracchiorum situ apparet. — A dextra ejus figurae adolescens nudus praeter chlamydem aspicitur, qui ipse quoque deam respicit cursu quo dextrorsum tendit interrupto. Sinistra quae chlamyde involuta est (πέπλους περισχών, Lycophr. 1266) mirum quoddam sigillum tenet, stipitem potius duobus sulcis

[1]) vid. Stephani C. R. 1886 p. 59, Benndorf l. c., Furtw. Cat.

[2]) Welcker, A. D. III 312, Overbeck, Her. Gal. 581: „Die Taenie bedeutet Verlockung, Gewinnung."

[3]) Jahnius l. c. 243, Andromachen ad Hectoris tumulum lugere vult; quae sententia tamen nullo argumento comprobari potest.

ornatum, in cujus parte superiore caput humanum exsculptum est. — In dextra denique tabulae parte mulier adstat, *στεφάνῃ*, monili, armillis ornata, capite demisso. Utraque manu baculum tenet quem facem esse, cujus interierit flamma flavo colore picta, verisimile est. Etenim noctu res agi e stella parteque inferiore orbis lunae apparet, quae in summa tabula adspiciuntur.

Quodsi nunc ad interpretationem accedimus, minime dubium est quin Diomedes et Vlixes sint ambo heroes atque Palladii raptus effictus sit, praesertim cum pictor tegumento Phrygio Minervam Trojanam aperte designaverit. Plenissime consentit praeterea utriusque herois habitus cum figuris duarum amphorarum supra descriptarum (5.6). Mulier regio cultu ornata Helena nominanda est. — Sed ut similitudines sunt magnae, ita maximum discrimen intercedit inter hanc et illas picturas, quod hic duo sunt Palladia. Qua in re cum Hieronis patera consentit haec tabula, atque jam confirmationem habes sententiae supra prolatae, Diomedis signum in pictura Hieronis falsum habendum esse.

Quae autem ea sint quae Minerva Vlixi mandet hic dijudicari non potest.

Saeculi tertii quoque est

9. Vas mus. Neapol. 179, impressis figuris ornatum.

VII. Hall. Winck. Progr. t. 3.5.

De hoc vasorum genere ac aetate vide Heydemannum Winck. Progr. VII.

Duo viri chlamyde induti citato gradu sinistrorsum tendunt. Is qui antecedit imberbis est; sinistra quae chlamyde circumdata est simulacrum non plane accurate expressum portat. Quid dextra teneat non constat, cum Heydemannus quidem gladium, delineator facem esse contenderit. Rationem qua teneatur ceterasque repraesentationes respicienti magis placebit Heydemanni sententia. — Sequitur

vir barbatus, cujus caput pileo ornatum est. Hic flexo motu gladium mirum in modum dextra porrecta prae se fert. A praecedente respicitur. — Iam agnoscis Diomedem et Vlixem.[1])

10. Oenochoe Tarentina mus. Britannici

Collect. Castellani (1884) 24.117: Jahrb. d. Inst. I p. 296.

quae scaenam exhibet ex illis comoediis sumptam quas Graeci *Φλύακας* nominabant. Hujus generis vascula collegit et explicavit Heydemannus Jahrb. d. Instituts I p. 260 sqq. — In sinistra tabulae parte conspicitur Vlixes pileo et barba insignis, plane nudus, corpore turgidulo; — laeva quae chlamyde circumdata est satis magnum Minervae signum fert; gladium dextra tenet. Capilli sunt hirsuti, facies foeda. Torvi oculi in Palladio figuntur atque tota figura admiratione simul ac terrore moveri videtur. Sequitur Diomedes exigua statura corporeque debiliore, ipse quoque oculos in signo miro figens. — Vtrimque herba aspicitur; per campum igitur re feliciter gesta ad castra Graecorum redeunt. — Tribus orbiculis in summa tabula pictis stellas significari opinor.

Duae sunt res quae in hac tabula offendunt: Palladium ab Vlixe ferri atque utriusque herois oculos in simulacro cum admiratione defigi. Priorem rem suo jure, ut opinor, Heydemannus ita explicavit, ut parodiae causa facta sit, — nam in omnibus ceteris monumentis, uno excepto de quo postea dicam, Palladium a Diomede portatur. Liceat igitur Heydemanni verba afferre: »Diese Abweichung vom Landläufigen ist gerade der Angelpunkt der komischen Scene: Odysseus gerieben und schlau wie immer hat sich des Palladiums, das

---

[1]) Non dubito quin aliud ejusdem formae exemplum sit vas a de Witte descriptum; Cat. Durand no. 1378: „Vase à reliefs, Grande Grèce. Diomède et Ulysse enlevant le Palladium. Tous deux tiennent l'épée nue à la main et sont vêtus de simples chlamydes. Ulysse est coiffé du piléus. C'est Diomède qui marche le premier et porte le Palladium."

Diomedes geraubt, auf irgend eine Weise bemächtigt. . . . . Es ist eine komische Wendung der Sage.«

Quid autem in Palladio mirentur heroes nisi scriptorum testimoniis adjuti enucleare non possumus.

Ex magna Graecia quoque exorta videtur

11. Forma fictilis mus. Berolin. 264. cf. 263.

Arch. Zeit. IV t. 37. Overbeck 25.2.

quam saec. alterius a. Chr. n. esse opinor. — Quamquam juxta compositi sunt ambo heroes, Vlixes tamen, cujus bracchium sinistrum post Diomedem apparet, comitem praecedentem sequi videtur. — In sinistra Diomedes nudus placide consistit chlamyde bracchio imposita. Laeva manu Palladium sustinet satis magnum, dextra gladium tenet[1]). — Vlixes in dextra parte conspicitur, barba et pileo insignis, qui ipse quoque Palladium plane simili modo fert. Vestitus est chlamyde et calceis. Dextra quae juxta Diomedis caput apparet gladium tenet. Saltat, ut ita dicam, mirum in modum gradu suspenso. — Ambo heroes placide ad naves una redire videntur, neque est quod jurgium inter eos exstitisse putemus.

Tertium jam est monumentum in quo uterque heros Palladium ferens conspicitur (cf. 1 et 8), quorum in nullo, siquidem recte interpretati sumus, contentio inter Vlixem et Diomedem expressa est. Praebent autem tria temporis momenta diversa: discessum Palladio Trojae rapto (8 ubi adspicitur Helena), reditum per campum (11), adventum in castra Graecorum (1). Possunt omnia ad eandem traditionem pertinere; attamen re vera vas Atticum saec. quinti ineuntis et anaglyphum fictile saec. secundi ad eundem fontem redire minus probabile videtur. Vasculum saltem Parisinum anaglyphumque Berolinense ad eandem fabulam referenda esse verisimile est[2]).

[1]) Mihi enim saepius formam ipsam inspicienti nihil dubitationis remanet quin gladius sit.

[2]) Nescio quo pervenerit anaglyphum fictile quod antea in aedibus Gerhardi erat. Vide Arch. Zeit. VII p. 66 Adn. 6: „eine Minervenherme trägt

Huc pertinere videtur etiam

12. Nummus plumbeus Siciliae

quem de Witte ita descripsit: Cat. Beugnot No. 419, »Un sujet peu distinct; il parait représenter Diomède et Ulysse enlevant le Palladium. Les 2 héros sont nus; le tout dans un carré creux.«

Illa quae recensuimus artificum opera omnia in magna Graecia exorta sunt, sed nonnulla exstant fere ejusdem aetatis monumenta per quae ad aliam regionem deducimur.

13. Nummi sunt NOVI ILII

in quibus inde a saec. secundo saepius Palladium expressum videmus quod necessario Trojanum Palladium putandum esse scriptorum testimonia declarabunt. Multi apud Schliemannum editi sunt: Troja 224 sqq., Ilios 713 sqq. (ubi cf. quae scripserit Postoloccas); vid. etiam Müller-Wies. II 21.222, British-M. Guide t. 49.12 (cf. Head H. N. 472 sqq.). Simulacrum longo chitone bis cincto indutum effingitur; dextra manu hastam humero ad libramentum impositam, laeva porrecta fusum tenet. Caput tum galea cristata tum polo ornatum est; pars inferior corporis nonnunquam in hermae formam evadit. In plerisque nummis inscriptio legitur *ΑΘΗΝΑΣ ΙΛΙΑΔΟΣ*; alii vel sacerdotem libantem vel juvencam ante Palladium mactatam exhibent.

Liceat hic opus afferre artis TVSCAE;

14. Speculum Tuscum

dico a Duhnio Bull. d. Inst. 1878 p. 42 ita descriptum: »specchio di disegno elegante, ritr. al Orvieto . . Vedesi Agamemnone assiso che stende le mani, onde ricevere il Palladio offertogli da Diomede accompagnato da altro guerriero

der Palladionräuber einer aus Gnathia herrührenden Thonfigur meines Besitzes."

imberbe munito, come quello, d'elmo, ma privo di ocree.« — Cum duae priores figurae nomina ascripta habeant, tertia inscriptione caret. Num re vera Vlixes sit vir ille imberbis dubium mihi videtur. Tota scaena plane singularis est nec eam dilucidare possum. Agamemnonem jam in Hieronis patera depictum vidimus, in qua tamen duo Palladia cernebantur, ita ut eam ad hujus speculi interpretationem adhibere non liceat.

Ex saec. II igitur pauca tantum exstant monumenta quae ad Palladium pertinent. Quae deinde nobis temporum ordinem sequentibus occurrunt ROMANA sunt.

Magna enim exstat copia

Gemmarum

Romae sculptarum quae Palladii raptum exhibent; antiquissimae saeculi primi a. Chr. n. esse videntur[1]). Cum autem fere innumerabiles atque aut omnino non aut prave tantum editae sint, ita ut uniuscujusque aetas definiri non possit satis habebo pauca hic in universum de eis dicere et exempla afferre. Sane non multum praebent ad varias fabulae versiones restituendas[2]).

Et primum quidem his gemmis demonstratur Palladii a Diomede rapti fabulam Romae illis temporibus notissimam fuisse. Non constat tamen quae causa fuerit cur tam saepe hujus generis monumenta scaenis ex illa fabula sumptis ornata sint, cum in paucis tantum aliis artis Romani operibus Palladii raptus exhibeatur. Levezowius quidem mihi non persuasit qui hoc superstitionis causa factum esse contendit. Saepissime

[1]) Furtwängler, Jahrb. d. I. III 221: Diomedes mit dem geraubten Palladium ist ein Lieblingsgegenstand auf den Gemmen, welche ihrem Stile nach den letzten Jahrhunderten v. Chr. zuzuschreiben sind. — Jahrb. IV 90: „Die älteren Diomedes-Gemmen, die sicher voraugusteisch sind.“

[2]) Levezow, Raub d. P. auf gesch. Steinen. Braunschw.. 1801. Millin., Mémoires de l'acad. de Turin 1812. O. Jahn, l. c. Overbeck, Her. Gal. 593—607. Furtwängler, Jahrb. III et IV.

certe gemmarum sculptores noti archetypi sola venustate allictos esse in aprico est.

Pleraeque gemmae unius Diomedis figuram monstrant, quarum haud paucae statuae Monacensis typum ostendunt (Levezow. t. II 11, Millin t. III 9); — in aliis Diomedes aspicitur ante Palladium columnae impositum stans (Lev. I 1. Mus. Florent. II t. 65.1, 74.2), — vel signum in ara positum corripiens (Millin I 3.4, Lev. I, 2). In aliis heros Palladio rapto caute ex templo exit gladium paratum tenens; inter ejus pedes figura custodis dormientis (vel interfecti) nonnunquam conspicitur (in gem. Solonis opere Jahrb. III t. 8.29; Mus. Flor. 27.2). Secundum haec quoque igitur monumenta primas partes semper agit Diomedes, quippe qui in templum unus penetraverit sacramque effigiem surripuerit.

Sed jam venio ad nonnullas gemmas ex antiquissimis pulcherrimisque, quae insignem praebent effigiem Palladii raptus. Cum enim in his repraesentationibus adhuc nullum certum typum praevaluisse viderimus (excepta tamen Diomedis figura quae saepius ad signi Monacensis typum efficta est), nunc primum typum invenimus qui in compluribus expressus sit monumentis. Quo facto probabile fit artifices notissimum quoddam archetypum imitatos esse.

Monumenta jam enumerabo; quorum antiquissima gemmae sunt de quibus supra dicebam, Augusti temporibus sculptae.

15. A. Gemma Felicis opus (Overbeck t. 24.21).

Jahrb. d. Inst. III t. 10,7. Robert, Sark. II p. 151.
(Cf. Furtwängler, Jahrb. III 312, Robert, l. c.)

In parte posteriore conspicitur murus altus supra quem parvum aedificium eminet. Ante murum columna stat satis excelsa cui Apollinis figura imposita a tergo aspicitur. Juxta columnam in sinistra ara posita est serto ornata, ex qua vir nudus ad terram caute descendit. Ejus pes sinister solum jam tangit cum dextrum crus adhuc in ara sit; ex quo situ apparet eum antea in ara stetisse. Laeva quae chlamyde

circumdata est, Palladium, dextra gladium tenet. Imberbis est. — Ante eum vir stat praeter chlamydem nudus quem Vlixem esse barba ac pileus satis demonstrant. Genibus paulo inflexis pedeque dextro in basi humili imposito dextrum bracchium extensum ad terram demittit. Quid sibi velit hic gestus non plane liquet. Fortasse Diomedem vel Palladium suscipere studet, quod voluit Robertus; nescio an potius comitem vehementissime increpet. Manu sinistra gladium in vagina reconditum tenet. Inter heroes parva figura dormientis vel mortui humi jacet.

B. Vnius Diomedis de ara descendentis figuram plurimae gemmae ostendunt, quarum haud paucae pulcherrimae sunt atque artificum nominibus signatae. Inter omnes ea insignis est quam Dioscurides sculpsit: Jahrb. d. J. III t. 8.26. Alia Polycleiti (Jahrb. t. 8.27), alia Cneii (Jahrb. 8.28) nomine signata est.[1]) — Sed etiam gemmae illis antiquiores eandem monstrant figuram, de quibus cum editionibus nulla fides tribuenda sit Furtwängleri verba affero (Jahrb. III p. 221 Adn.): Das Motiv findet sich »genau übereinstimmend in allen wesentlichen Punkten mit dem Dioscurides Steine in ziemlich zahlreichen antiken Gemmen und Pasten. Die älteste Wiederholung ist die auf einem kleinen convexen Sard des frührömischen Stiles (3—1 Jhd. v. Chr.) in der kgl. niederländischen Sammlung (de Jonge. Cat. d'empr. 887)«.

C. Vnius Vlixis quoque figuram gemmae nonnunquam praebent, sed rarius. Levezow II 8, Mus. Worsl. 22.1, Mus. Flor. II 27.3.

D. Pictura parietaria Pompejana

Steinbüchel, Grosser antiquarischer Atlas t. VIII D. no. 2.

Est una ex picturis quibus porticus templi Apollinis ornabatur; quas ultimis quibus Pompeji stabant temporibus

[1]) Cf. Furtwängler, Jahrb. III p. 220, 314, 315.

pictas esse constat. Videntur omnium argumenta ex cyclo Troico desumpta esse (cf. Overbeck-Mau, Pompeji 103). — Periit hujus tabulae tota pars superior, ita ut num murus quoque templumque supereminens depicta fuerint judicari non possit. Nescio deinde quae fides editioni facienda sit, quam ut in aedibus Roberti paulisper tantum inspicerem mihi contigit.

Exhibetur ejusdem archetypi imitatio etiam in

E. Latere angusto sinistro sarcophagi saec. I.

Gori Inscr. antiq. III 39 = Robert, Sark.rel. LI 139a.

Sculptura ipsa interiit; delineationem tantum habemus a Gorio editam. Quae parvae intersunt dissimilitudines inter hanc et ejusdem typi reproductiones quas antea enumeravimus delineatoris erroribus explicantur; de quibus vid. Robertum p. 150.

De ejusdem aetatis artis opere *Plinius* haec tradit (N. H. 33.55): »Fuit dein Pytheas, cujus duae unciae Xx venierunt; Vlysses et Diomedes erant in phialae emblemate, Palladium surripientes.« Pytheam Neronis temporibus fuisse constat; ex monumentorum autem quem instituimus catalogo elucet Palladii raptum illis temporibus Romae constanter ad typum de quo nunc agimus expressum esse. Cum jam ex hoc verisimile fit etiam vas argenteum Pytheae sic ornatum fuisse, comprobatur haec sententia vasculo ejusdem artis quod etsi ad recentiorem pertinet aetatem huc affero:

F. Vas argenteum in oenochoes formam caelatum.

R. Rochette, Mon. inéd. t. 52. Overbeck 24,5.

Cum hic nonnulla in typo transferendo commutata sint, aliquid novi ad archetypi argumentum illustrandum affert oenochoes »emblema«. Diomedes enim non de ara, sed de rupe quadam satis praerupta descendit, qua sine dubio clivus arcis significatur. — Vlixes bracchio dextro ad Palladium protento accurrere videtur. Inter heroes ara (Apollinis) stat. In sinistra vero templum aspicitur, quod cum a tergo Diomedis positum sit, haud dubium videtur quin inde Palladium

raptum fuerit. Verisimillime est idem aedificium quod in gemma Felicis supra murum conspicitur; unde jam elucet templum hoc esse Minervae Troianae.

G. In nummo Argivo, Hadriani capite signato (J. of hell. St. 1885 t. 54 K 45), unius Diomedis figura ad eundem typum incusa est, ita ut plane cum gemmis supra allatis (B) congruat, nisi quod in contrariam partem versa est (cf. gem. a Gerhardo editam, Minervenidole V 1).

Vnius quoque Diomedis figura conspiciebatur in

H. anaglypho marmoreo quod antea in museo Veronense erat, nunc amissum est, cujusque delineatio apud Maffeium, Mus. Veron. 75.4 exstat.

Totius typi denique reproductiones in duobus artis humilioris monumentis inveniuntur,

I. in anaglypho aeneo, Levezow. t. I 6, et

L. in lucerna fictili a Passerio Luc. fitt. II 98 edita. Dissimilitudines satis magnae quae in hac repraesentatione occurrunt arte non satis perfecta explicantur. Diomedis saltem figuram ex typo notissimo sumptam esse manifestum est.[1])

Postquam monumenta adhuc exstantia enumeravimus quae illum Palladii raptus typum praebent, nunc ad interpretationem venimus; quam cum Robertus nuper elegantissimam dederit, pauca sufficient. Quoniam autem plenissimam repraesentationem Felicis gemma monstrat initium ab ea faciendum est. Apparet

---

[1]) Haec Diomedis figura venustate sua artifices ita allexit ut eam etiam ad alia argumenta exprimenda adhiberent; videmus enim Orestem ex ara Delphica descendentem ad eundem typum exprimi in anaglypho marmoreo Neapolitano (Jahrb. d. Inst. IV t. 2, 7. Cf. Robert Sark. p. 151 Adn.). Cf. etiam ejusdem Orestis figuram in sarcophagis a Roberto Sark. LIV — LVI editis. Quid? Quod etiam ab artificibus illius aetatis quam Renaissance appellamus saepe delineata fuit? Vid. Jahrb. d. Inst. III 221 Adn., IV 89.

heroes signo ex urbe rapto nunc ad murum Trojae esse. Tydidem enim in ara modo stetisse ex figurae collocatione elucere vidimus, quod quidem alio modo explicari vix potest nisi quod in illam de muro desiluit. Haec interpretatio vasculo argenteo valde comprobatur, in quo Diomedes de arcis rupe se demittit. Comprobatur etiam statua Apollinis columnae imposita, cum eum Apollinem ἀγυιέα sive προστάτην esse Robertus viderit p. 151 op. c. Vlixes comitem aegre excipere videtur; quae autem fuerint ejus partes in signo rapiendo scriptorum testimoniis tantum allatis dici poterit. Ex custodis cadavere res prope ad portam quandam agi elucet. Minervae templum supra murum urbis conspici jam antea diximus.

Restat ut de horum monumentorum archetypo quaeramus. Notissimum illum fuisse jam constat. Ex tota autem repraesentationis constitutione verisimillimum fit tabulam pictam fuisse; atque suspicatus est Robertus illam ipsam fuisse quam Athenis in Pinacotheca vidit Pausanias (2). Ut hoc conjiceret v. d. sine dubio eo adductus est quod in sarcophago supra descripto (*E*) Diomedes et Vlixes Philoctetis arcum surripientes juxta Palladii raptum exhibentur; quae facta Athenis quoque conjuncta esse ex verbis Pausaniae apparet. Dubito tamen num huic rei aliquid tribuendum sit, cum haec furta conjungi consentaneum fuerit, atque re vera etiam in altero anaglypho (vid. infra no 20) juxtaposita sint, in quo Palladii raptus ad typum plane diversum expressus est.

Picturas vero quae Apollinis templi porticum Pompejis ornabant, cum omnium argumenta e bello Trojano sumpta fuerint, a Theone pictore pendere nonnulli putaverunt. Ex Plinio enim (N. H. 35.144) comperimus, »cyclum Troicum« ab eo multis in tabulis depictum fuisse, quae temporibus Augusti in porticu Octaviae videbantur. — Quid tamen huic conjecturae dandum sit difficillimum est dictu. Illud velim respicias hujus unius tabulae argumentum Iliadem non praebuisse. Ex quo conjicias eam ex alio quodam picturarum cyclo sumptam esse.

16. Pictura Pompejana, a. 1872 effossa.

Mus. Nazion. Giorn. degli Scavi di Pomp. II t. X.

Locus quo scaena agitur quam accuratissime depictus est: quem primum describemus. — In posteriore tabulae parte templum doricum eminet, cujus frons quattuor columnis ornata est inter quas serta pendent. — Major pars aedis velo ingenti occultata est quod tecto et columnis est alligatum. Videtur tamen nullo alio consilio sic collocatum esse, nisi ut figuris antestantibus nudam aream praebeat. Apparent post templum nonnullorum cypressorum fastigia; — sentes in dextra tabulae parte, in media arbor arida conspicitur.

Jam perspicuum est lucum significari. Accedit quod in media fere tabula ara ingens stat cum igne flagranti. Eminet post eam basis altissima in qua tripus impositus est. Etiam mensa sacra variis donis onerata juxta altaria astat. Columna denique utrimque eminet ita ut spectatori proxima sit atque dimidia tantum conspiciatur. Quae in sinistra stat nihil praebet insigne; altera, ionico capitulo cui urna imposita est ornata, taeniis tota cincta est. Dona (fructus vel ova) basi imposita sunt, quae ipsa quoque taeniis est ornata. Quin his omnibus sepulcrum indicetur dubitari mea sententia non potest[1]). —

Sed jam ad figuras venio. Ante tumulum supra descriptum mulier stat capite corporisque parte superiore retrorsum rejectis, capillis in humeros defluentibus, pedibus nudis. Cum sinistram erigat sepulcrum vehementer alloqui videtur; facem flagrantem dextra demissa tenet. — Sustinetur a parva figura vestitu Phrygio induta, infra quam inscriptum est nomen *ΥΠΕΡΕΤΗΣ*. Ejus domina quae sit apertum est cum nemo agnoscere non possit *βακχεῖον κάρα τῆς θεσπιῳδοῦ Κασάνδρας*. Et nomen adhuc distincte infra legi mihi confirmavit Robertus.

---

[1]) Concedendum sane est columnas cum urnis impositis saepe ornamentorum instar in picturis Pomp. adhiberi, sed nunquam taeniis ornantur neque dona eis proponuntur.

Cassandram autem intentis oculis observant nonnullae figurae quae in sinistra tabulae parte conspiciuntur. — Helenam hic videmus, quae dextra protenta Priami filiam delirantem comitibus suis ostendit, quorum alter, Vlixes, chlamyde, pileo, calceis vestitus, sinistra Palladium tenet, dextra barbam corripit. Hoc gestu totiusque figurae habitu optime exprimitur qua cum animi intentione verba motusque Cassandrae observet. — Inter Helenam et Vlixem Diomedes aspicitur et ipse chlamyde calceisque vestitus, capite leonis exuviis ornato. Vterque heros, quantum quidem judicari potest, inermis est. Juxta Helenam serva ejus Attica astat Aethra. Omnes figurae nomina graecis litteris ascripta habent.

Expressus est igitur Palladii Trojani raptus. Apparet porro raptum jam perpetratum esse et in eo esse ut heroes abeant. Non dubito quin Palladium ex eo templo modo ereptum fuerit quod in parte posteriore conspicitur. Est igitur aedes Minervae Trojanae. Heroes signo rapto ad Helenam redierunt et nunc verba avide excipiunt quae Cassandra numine instincta profert. Haud dubium est quin ab ea minime conspecti fuerint. Ex face autem quam tenet Apollinis sacerdos noctem esse jure conjicias.

Quodsi nunc hanc miram picturam cum monumentis comparamus quae adhuc perlustravimus, magnam praebet similitudinem cum amphora Apula sub no. 5 descripta. Etenim primum illius quoque proprium est quod raptus efficitur adjuvante Helena. Locus scaenae deinde fere idem est, cum in utriusque picturae parte posteriore templum Minervae Poliadis conspiciatur. — Cave tamen ne his similitudinibus adductus sacerdotem fugientem amphorae Apulae Cassandram esse velis; nam — ne utriusque figurae dissimilitudines enumerem, — temporum momenta in duabus tabulis valde differunt: illic enim Palladium rapitur; hic jam rapto discedunt raptores. Etiam aliud discrimen est quod in vasculi pictura (ut in ceteris monumentis) signum a Diomede rapitur, in pictura pariet. autem ab Vlixe portatur. Quod tamen fortasse ex momentorum

discrimine explicandum est; nullum certe exstat monumentum in quo Vlixes signum e templo rapiat. — Si recte hoc se habet nihil jam obstat quominus ambae tabulae (quibus addenda est amphora sub no. 6 descripta) ad eandem fabulae versionem referantur in qua Helena Palladii raptoribus faverit. — Sed etiam cum alio vasculo haec pictura conferri potest, amphora musei Berolinensis (7), in qua ipsa quoque sepulcrum depictum est. Quamquam enim valde inter se differunt picturae, idem fortasse tumulus in utraque delineatur. Inde conjiciam — sed dubitanter tantum —, mulierem lugentem tabulae vascu-lariae Cassandram esse appellandam[1]).

17. In *nummo Romano* Galbae capite signato (Cohen I p. 245 no. 243), Vesta sedens exhibetur, d. protenta parvulum signum Minervae armatae ferens, quod Palladium Trojanum esse e scriptorum testimoniis discemus. Est hic nummorum Romanorum qui Palladium monstrant antiquissimus; an recte enim Eckhelius (Doctr. N. VI 150) nummum aeneum Pietatis capite ornatum Vestamque cum Palladio exhibentem jam Liviae temporibus cusum esse existimaverit dijudicare nequeo[2]). Inde a Galbae temporibus Palladium Trojanum saepius in nummis conspicitur. Plerumque a Vesta sedente, nonnunquam

---

[1]) Ad Palladii raptum pertinere non videtur altera pictura Pompejana (Mus. Borb. IX 33, Arch. Zeit. VII t. 7, Overbeck 30.12) etsi ad Dianae Tauricae raptum eam referendam esse mihi quidem persuadere Gerhardus (Arch. Z. l. c.) non potuit. Femina vittis et corona ornata in medio conspicitur adstante utrimque juvene imberbi (cf. 6). Mulier hermam tenet quae caput Minervae galeatum habet. Quodquod argumentum est, apparet ex anxia symmetria meram esse figurarum compositionem sine ulla actione. Cf. Helbig, Camp. Wandmal no. 1336 b. Gerhardus jure cum hac pictura gemmam conjunxisse mihi videtur (Mus. Flor. II 31, 1. Arch. Zeit. VII t. 7) in qua mulier velata ante templum sedet, l. Palladium, d. facem demissam tenens. Astant iidem juvenes imberbes et hastis instructi. Etiam parva figura (sacerdotis?) in parte posteriore conspicitur. Nescio an is recte viderit qui Vestam Palladium ferentem una cum Dioscuris (Penatibus) agnoverit. Cf. nummos Romanos qui infra describentur.

[2]) Cf. Annali d. Inst. 1850 p. 201.

stante tenetur; in nonnullis denique in basi positum exhibetur ante quam libat sacerdos. Cum autem catalogum Preunerus jam dederit (Hestia-Vesta p. 326 Adn.), illos tantum nummos afferam qui publici juris facti sunt: n. Juliae, Cohen I t. XVII. Hadriani, Froehner Médaillons rom. p. 32. Sabinae, Cohen II t. VII no. 70, no. 26. Antonini Pii, Coh. III t. X. Faustinae, Froehner o. c. p. 76, p. 77. Vranii Antonini, Cohen Suppl. (Bd. VII) t. VI. — Palladium plerumque solito modo repraesentatur. Intercedunt tamen inter singulos nummos discrimina non parva, cum in alteris Minerva hastam vibrans magnumque incedens conspiciatur (Froehn. M. R. p. 76), in alteris hasta innitatur pedibus junctis (Cohen II t. VII no. 70, no. 26), quod discrimen et in gemmis supra descriptis occurrit. Nec mirum hoc quidem, cum sacrum signum, ut postea videbimus, Romae occultissimum teneretur.

Saeculi primi quoque est notissima illa

18. *Tabula Iliaca*

O. Jahn, Bilderchroniken t. 1, 2

in qua etiam Palladii raptus exprimitur ad Leschae fidem, siquidem inscriptioni fides habenda est. Ambo heroes e quadam muri porta evadere videntur; praecedit Diomedes (*ΔΙΟΜΗΔΗΣ*) qui citato gradu dextrorsum procedit; laeva manu erecta aliquid tenet quod Palladium esse nomine subscripto *ΠΑΛΛΑΣ* indicatur. Dextra sine dubio gladium tenet. — Sequitur Vlixes (*ΟΔΥΣΣΕΥΣ*) qui nondum totus evasit e porta satis humili. Minime igitur dubium esse potest mea quidem sententia quin et ipse in urbem penetraverit. Sinistro bracchio ingentem clipeum portat.

19. *Anaglyphum marmoreum Pal. Spadani*

Braun, 12 Basreliefs t. 4. Overbeck 24.23. Schreiber, Hell. Reliefbilder t. VII.

cujus magna pars instaurata est (vid. Schreiber t. VIIa). In parte posteriore magnum templum ornatissimum conspicitur, quod Minervae esse ex fastigii insignibus, Medusa, serpenet,

galea, perspicuum est. Ex hujus templi valvis apertis erumpit gradu citato Vlixes, exomide et chlamyde vestitus, sinistra protenta vaginam tenens ex qua gladium dextra educere videtur. Vultum iratus ad Diomedem vertit qui in sinistra ante templum placide stat. Ejus figura accuratissime refert typum statuae Monacensis (4). Qua re motus Michaelisius sine dubio recte judicavit Diomedem Palladium sinistro bracchio portavisse. Videtur etiam Vlixis figura ad notum artis plasticae typum expressa esse, nam occurrit simili fere motu et habitu in compluribus monumentis, inter quae signum est aeneum musei Vindobonensis (Clarac Pl. 832, 2089).[1]) — Argumentum autem anaglyphi hoc esse videtur: Diomedes prior in templum Minervae penetravit atque signum abstulit. Vlixes, qui nescio qua re obstante retentus erat, postquam Palladium in templo frustra quaesivit, nunc ira effertur cum comitem simulacrum tenentem aspicit. Vides momentum effictum fere idem esse atque in amphora sub no. 5 commemorata.

Etiam in pasta antiqua repraesentationem illius simillimam exhiberi Braunius cognovit, qui eam edidit, 12 Basrel. p. 12[2]).

Ad saeculi II partem posteriorem pertinet

20. Anaglyphum marmorateum

in sepulcro viae Latinae repertum. Mon. d. Inst. VI 51 D.

Duae figurae ornamentis architectonicis disjunctae sunt, quas in archetypo artissime conjunctas fuisse apparet. — In sinistra Vlixes aspicitur, nudus et pileo ornatus. Laeva

---

[1]) In tabula Iliaca (18), in sarcophago Lycio (vid. infra 22), in sarc. Achillem Scyri exhibente (Robert, Sark. t. XX 39). Vtrum ad Palladii raptum exprimendum creatus sit typus ille an aliunde fluxerit nescio. Cum Diomedis signo Monacense certe neque signum Vindobonense supra commemoratum neque Venetiense (Clarac 831, 2088) conjungi possunt.

[2]) In pasta illius simillima, quam Millin II 5 edidit, fortasse delineatoris errore factum est ut mulier, non Vlixes, e foribus templi erumpens aspiciatur.

vaginam, dextra demissa gladium tenet quasi ad feriendum se pararet, subito tamen subsisteret capite paulo demisso. In dextra stat Diomedes, Palladium ferens, cujus figura ad statuae typum efficta est. — Vulnerati Philoctetis figura haud procul conspicitur.

Magnam cum hoc anaglypho similitudinem praebet

21. Lucerna fictilis mus. Salonensis.

Archäol.-ep. Mitteil. aus Öster. III 40.

Vlixis figura plane cum anaglyphi congruit nisi quod barbam laeva corripit; Diomedes quamquam a tergo conspicitur cum statuae typo concinit. Etsi autem Palladium, — sive Tydidis bracchio et chlamyde occultatur sive errore artificis neglectum est, — desideratur, Kleinius laudandus est qui hanc repraesentationem ad Palladii raptus fabulam retulerit.

Itaque et in hac lucerna et in anaglypho antea descripto heroes per campum ad castra Graecorum redeuntes exhibentur. Vidimus idem actionis momentum jam in vasculo saec. III a. Chr. n. expressum (9). Quid vero in his repraesentationibus heroes agant accuratius definiemus cum scriptorum testimonia examinaverimus.

22. Anaglyphum sarcophagi Lycii.

Mitteil. d. athen. Inst. 1877 t. XI. Robert, Sark. t. L.

Opus est saeculi secundi exeuntis.

Heroes ad dextram laevamque discedunt simili fere motu admiratione et terrore perculsi. Vtriusque oculi in Palladio defixi sunt, quod a Diomede in manu sinistra portatur. Manifestum est subitam heroum admirationem ipso simulacro motam esse, quod quidem momentum jam in vasculo Tarentino comicis figuris ornato (10) expressum vidimus. Accidit igitur aliquid quo allati heroes subito oculos in Palladium converterunt. — Vlixis figura fere in omnibus cum anaglypho Spadano congruit, nec dubium est quin a notissimo quodam archetypo

pendeat tota repraesentatio, cum etiam cetera anaglypha quibus sarcophagus ornatur nota reddant artis plasticae opera (Bellerophon cum Pegaso, Hercules Pane et satyro nixus, Victoria, de quibus vid. Robertum p. 146 sqq). — Vnius Diomedis figura etiam in duabus gemmis occurrit (Millin III 9 et 10).

Restat ut ultimo loco descriptionem apponam

23. Anaglyphi marmorei

Romae in templo Fortunae positi et Palladium Romanum exhibentis quae apud *Procopium* legitur (de bello goth. I. 15): *αὕτη δὲ ἡ ἐν τῷ λίθῳ εἰκὼν πολεμούσῃ τε καὶ τὸ δόρυ ἀνατεινούσῃ ἅτε ἐς συμβολὴν ἔοικε· ποδήρη δὲ καὶ ὥς† τὸν χιτῶνα ἔχει· τὸ δὲ πρόσωπον οὐ τοῖς Ἑλληνικοῖς ἀγάλμασι τῆς Ἀθηνᾶς ἐμφερές ἐστι, ἀλλ' οἷα παντάπασι τὸ παλαιὸν Αἰγύπτιοι ἐποίουν.*

II.

Scriptorum testimonia.

Fusius quam mihi placebat descriptis jam operibus quae ad Palladium Trojanum pertinent, venio ad eam partem dissertationis meae qua scriptorum testimoniis congestis et excussis varias mythi versiones restituendas mihi sumpsi. Quo in opere saepe initium à monumentis faciam.

At priusquam hanc rem aggrediar, de Homero et Arctino pauca dicam.

§ 1. Homerus.

In carminibus homericis nulla invenitur »Palladii« commemoratio. Illud tantum comperimus Minervam Trojae patronam esse, atque ejus simulacrum fuisse in templo Pergami sito poeta libri sexti tradidit, qui Hecubam mulieresque Trojanae peplum

Heleno auctore huic signo ferentes inducit (Z 86—101, 269—311). Quod simulacrum a poeta sedens fingitur:

ἡ δ' ἄρα πέπλον ἑλοῦσα Θεανὼ καλλιπάρῃος
θῆκεν Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠϋκόμοιο (302 sq.)

§ 2. Arctinus.

Sed jam apud Arctinum nova apparet fabula, — raptus dico. Res a Proclo grammatico non refertur, cum in ea Arctini poematis parte narrata fuerit, quae in cycli Troici argumentis coordinandis a grammaticis supprimebatur ut Leschae Ilias parva insereretur. Sed poetae qui vocatur cyclici narratio nobis apud *Dionysium Halicarnasensem* (I 69) servata est: *Ἀρκτῖνος δέ φησι ὑπὸ Διὸς δοθῆναι Δαρδάνῳ Παλλάδιον ἓν καὶ εἶναι τοῦτο ἐν Ἰλίῳ τέως ἡ πόλις ἡλίσκετο κεκρυμμένον ἐν ἀβάτῳ· εἰκόνα δ' ἐκείνου κατεσκευασμένην ὡς μηδὲν τῆς ἀρχετύπου διαφέρειν ἀπάτης τῶν ἐπιβουλευόντων ἕνεκεν ἐν φανερῷ τεθῆναι καὶ αὐτὴν Ἀχαιοὺς ἐπιβουλεύσαντας λαβεῖν.*

Illud primum in hac narratione respiciendum est, jam illis temporibus aliquid miri signo Minervae Trojanae apud Arctinum commemorato adhaesisse, quippe quod primo Trojanorum regi a Iove datum fuerit pignusque imperii aliquo modo haberetur cum tam sollicite in intimo arcis templo custodiretur.

Sed nunc jam quaeritur quo illud signum pretiosissimum pervenerit. — Trojae remansit, inquit Dionysius, in intimo penetrali dum urbs expugnata est. In hac ipsa autem urbis expugnatione Aiax, ut in *Procli* epitome legimus, Cassandram ab altaribus avellens, *συνεφέλκεται τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ξόανον.* Nonne consentaneum est *ξόανον* illud nullum aliud esse nisi signum quod *Παλλάδιον* a Dionysio vocatur? Quid autem eo postea factum sit, utrum a Graecis una cum praeda ablatum an Trojanis conservatum fuerit, dici non potest.

Sed etiam alterum de Palladio apud Arctinum commemorato conjicere licet. Secundum enim traditionem, cujus vestigia sane primum apud Dionysium Hal. nobis occurrunt, unum e Palladiis (nam duo fuisse dicuntur) ab Aenea ex urbe incensa

servatum est. Quo loco fulsi conjecerunt homines docti genuinum illud Palladium de quo Arctinus loquebatur item ab Aenea servatum esse. Atque Dionysii totum locum accurate legenti dubium esse vix potest quin historico rem ita esse persuasum fuerit. Nam, cum Arctinum laudaret, traditionem ab antea commemorata (secundum quam Aeneas Palladium aufert) abhorrentem afferre noluit, sed eam nova potius auctoritate confirmare.

Dubito tamen num ex hoc aliquid certi concludendum sit. Videtur enim Dionysius ipse nescire quo Palladium secundum Arctinum postremo pervenerit; — nec mirum hoc quidem, cum quae de illo poeta epico refert fortasse non pleniora jam in auctore suo legerit. Afferent sane ei qui Palladium jam in Arctini poemate ab Aenea servatum esse contendunt etiam alterum ejusdem Dionysii locum: II 66 „. . *οἱ δέ τὸ διοπετὲς Παλλάδιον ἀποφαίνοντες εἶναι* (sc. Romae inter sacra Vestae), *τὸ παρ' Ἰλιεῦσι γενόμενον, ὡς Αἰνείου κομίσαντος αὐτὸ δι' ἐμπειρίαν, Ἀχαιῶν δὲ τὸ μίμημα αὐτοῦ λαβόντων κλοπῇ.* Vides enim eandem fabulae versionem esse quae antea (I 69) Arctino tribuebatur. — Attamen jam eo aliquid dubitationis affertur quod in Italiam Palladium ab Aenea apportatum esse poeta epicus certe non tradiderat. Huc accedit quod Arctinus narrabat signum Troiae mansisse dum urbs expugnata est; idem autem (quod ex *Procli* epitome comperimus) Aeneam ex urbe priusquam incenderetur discessisse tradebat. Tum illud fortasse non neglegendum est, in nullo vase picto Aeneam exhiberi Palladium ferentem.

His expositis quid judicandum sit difficile est dicere. Liceat igitur rem in medio relinquere dum ceteris testimoniis perlustratis aliquid fortasse nanciscamur quo alterutra sententia comprobetur.

Vtcumque res se habet, sive apud Arctinum duo (vel potius tria: Aeneae, Cassandrae, *εἰκών*) signa Minervae Trojanae commemorata fuerunt sive unum, — constat jam Arctino raptus fabulam aliunde notam fuisse: Achivi, ut Dionysii

narrationem sequamur, simulacrum Minervae falsum audacter ex urbe abstulerunt. Quo modo autem raptum fuerit, cum testimonia plane desint, conjicere non licet. Hoc tantum suspicari possumus, raptoribus quippe qui deciperentur falsamque imaginem reportarent simulacrum a nullo proditore ostentum vel oblatum fuisse. Celeriter noctu expeditio perfecta est.

Sed jam quaeritur unde novam illam fabellam poeta sumpserit; nam eum raptus narrationem de suo finxisse nemo est qui credat. Cui quaestioni ut satisfaciamus necesse est omnes fabulas quae ad Palladium spectant perlustremus.

§ 3. Fabulae Athenienses.[1])

Monumentum antiquissimum ex iis quae restant Athenis confectum est; patera est illa quae Hieronis nomen inscriptum habet, opus saeculi quinti ineuntis. E qua discimus jam illis temporibus fabulas quasdam ad Palladium pertinentes Athenis vulgatas esse. Exstant autem de his Atheniensibus fabulis nonnulla apud scriptores testimonia e quibus illud primum elucet, Athenienses se signum Trojanum possidere contendisse.

Quae dixi testimonia omnia apud lexicographos infimae aetatis (Hesych., Et. M.. Suid., Apost., Eust.) leguntur, qui opera antiquiora (Harpocrat., Pausaniae lex.) excerpserunt. Hi vero quin sua e commentatoribus ad oratores Atticos sumpserint, qui ipsi ex atthidographis hauserint, nemini accuratius inspicienti dubium esse poterit.

Tres exstant illius fabulae traditiones paulum diversae.

1. Ea quae antiquissima videtur esse *Clitodemum* auctorem habet, qui scriptor vix quinquaginta annis post Hieronem pictorem floruit. Narratio memoriae tradita est ab Harpocratione (*ἐπὶ Παλλαδίῳ*), scriptore Etym. Magni (*ἐπὶ Π.*), Suida (*ἐπὶ Π.*),

---

[1]) Encycl. v. Ersch u. Gruber, Palladion (Schneidewin). C. O. Müller, Kl. Schriften II 134 sqq. Mommsen, Heortologie 429 sqq. O. Jahn, de antiq. Minervae sim. atticis 1866, 18 sqq. Roscher, Myth. Lex. Athena. Toepffer, Att. Geneal. 145 sqq.

Apostolio (VI 34), Eustathio (p. 1419). — Et. Mag., Suidas, Apostolius, Eust. cum ad verbum consentiant, eundem sine dubio auctorem excerpserunt; quem Pausaniam in Lexico fuisse ex nonnullis Eustathii verbis apparet (. . *ἐδίκαζον δὲ κατὰ Παυσανίαν* . . .).[1]) Atque Pausaniam narrationem suam verbis *Κλειτόδημός φησι* . . incepisse ex quattuor ejus exceptorum consensu constat. Harpocratio autem, qui narrationi ipsi pauca verba de tribunali *ἐπὶ Παλλαδίῳ* praemittit, hic Aristotelem laudat *ἐν Ἀθηναίων πολιτείᾳ*. Qua commemoratione proxima tantum verba respici papyro nuper edita (p. 144) comprobatur; narratio ipsa Palladii a Demophonte rapti, quae fere ad verbum cum Pausaniae descriptione consentit, ad Clitodemum haud dubie referenda est. Verba ejus affero: *Ἀγαμέμνονος μετὰ τῶν Ἀργείων σὺν τῷ Παλλαδίῳ προσενεχθέντος Ἀθήναις ἐξ Ἰλίου, Δημοφῶν ἁρπάζει τὸ Παλλάδιον καὶ πολλοὺς τῶν διωκόντων ἀναιρεῖ. Ἀγαμέμνων δὲ δυσχεράνας δίκην τοῦ ἁρπάσαντος ἀπαιτεῖ καὶ συνίσταται τὸ δικαστήριον κ. τ. λ.* Palladium igitur habet Agamemnon; quod cum secum domum reportaret a Demophonte spoliatur. Maximum pondus huic testimonio tribuendum est: nam quam remotis temporibus narratio orta sit mox videbimus.

2. Varie tamen quo modo Palladium Athenas allatum fuerit narrabatur. Etenim quae a priore valde differt traditio nobis a scholiasta in Aeschinem (de fals. leg. § 87. Sauppe Or. att. II. p. 32), Polluce (VIII. 118), Hesychio (s. v. *ἀγνῶτες*),[2]) Suida, Apostolio, Eustathio ll. cc. servata est. — Suidam, Apostolium, Eustathium lexico Pausaniae sua debere vidimus; quod lexicon, cum in priore narratione auctorem suum nominasset, fontem quoque laudasse verisimile est ex quo hanc alteram fabulam sumpserit. Et profecto a Suida et Apostolio *Phanodemus* nominatur. Quin autem ex eodem fonte fluxerint et Pollucis et scholiastae narrationes nemo qui eas legerit du-

[1]) Dindorfius ad Harpocr. l. c.: „Suidas glossam suam haud dubie ex Photii lexico sumpsit, ubi incidit in lacunam cod. Galeani. Photius autem sua debuit Pausaniae lexico."

[2]) De hac Hesychii glossa mutilata vide Maur. Schmidt in editione.

bitabit. Atthidographi igitur narratio fere haec erat (Schol. Aeschin.) *Ἀργεῖοι τὸ Παλλάδιον ἔχοντες τὸ ἐξ Ἰλίου καὶ ἀπὸ Τροίας ἀνακομιζόμενοι ὡρμίσαντο Φαληροῖ, καὶ αὐτοὺς τῶν ἐγχωρίων τινές ἀκουσίως ἀναιροῦσι. μενόντων δὲ ἐπὶ πολὺν χρόνον τῶν νεκρῶν ἀδιαφθόρων καὶ ἀψαύστων ὑπὸ θηρίων, πολυπραγμονήσαντες οἱ ἐγχώριοι ἔγνωσαν παρ' Ἀκάμαντος ὅτι Ἀργεῖοι ἦσαν, καὶ τὸ Παλλάδιον εὑρόντες ἱδρύσαντό τε παρὰ τῇ Ἀθηνᾷ τῇ Φαληροῖ, καὶ τοὺς νεκροὺς θάψαντες δικαστήριον ἐποίησαν ἐκεῖ τοῖς ἐπὶ ἀκουσίῳ φόνῳ φεύγουσιν.* Pollux haec praebet l. c.: *καὶ οἱ μὲν ταφέντες ἀγνῶτες προσηγορεύθησαν τοῦ θεοῦ χρήσαντος, αὐτόθι δ' ἱδρύθη τὸ Παλλάδιον.*

Videtur in hac narratione dubitatio quaedam personarum inesse; mirum est imprimis Demophontem non nominari, cum hic heros primus *ἐπί Παλλαδίῳ* accusatus fuisse per omnes fabulas reperiatur (vid. Paus. I 28.9: *καὶ ὅτι μὲν Δημοφῶν πρῶτος ἐνταῦθα ὕπεσχε δίκας ἀμφισβητοῦσι οὐδένες*). — Interfectorum corpora Palladio inter ea jacente a corruptione servata fuisse nullo alio loco legitur.

3. Itaque cum Phanodemi narratio singularem locum obtineat, tertia magnam cum Clitodemi similitudinem praebet. Legitur apud *Pausaniam* periegetam (I 28.9), quocum congruit *anecdoton* a Bekkero editum (Anecd. graec. I. p. 311). Interest inter hanc et Clitodemi narrationem hoc maximum discrimen, quod Palladium non jam ab Agamemnone sed a Diomede Troja redeunte apportatur. Simulacrum autem ita ut in prima versione a Demophonte pugna noctu rapitur, qui nonnullis Argivis quos quidem non agnosceret interfectis ad urbem fugit.[1]) —

[1]) Pausanias etiam hoc addit, a Demophontis equis hominem Atheniensem tritum esse; *ἐπὶ τούτῳ Δημοφῶντα ὑποσχεῖν δίκας, οἱ μὲν τοῦ συμπατηθέντος τοῖς προσήκουσιν, οἱ δὲ Ἀργείων φασί τῷ κοινῷ.* Non dubito quin hoc momentum nihil ad Palladii fabulam attineat atque aliunde in eam fluxerit; nec prorsus veri dissimile mihi videtur reliquias esse narrationis qua judicii origo illustraretur antequam Palladii Trojani a Demophonte rapti fabula exstaret.

Scholiasta in Aristidem rhetorem qui nonnulla verba de eadem fabula facit (ed. Frommel p. 102 sq.)[1]) auctorem laudat Lysiam *ἐν τῷ ὑπὲρ Σωκράτους πρὸς Πολυκράτην λόγῳ.*

Jam animadvertisti omnes quas perlustravimus fabulas ad originem judicii illius clarissimi *ἐπὶ Παλλαδίῳ* quod dicebatur spectare, quo de interfectoribus insciis judicabant ephetae.[2]) Ex quam remota autem antiquitate judicia illa Atheniensia quibus de caede judicabatur originem suam ducebant satis notum est. Consentaneum est igitur fabulas quoque perantiquas esse quae illorum institutionem illustrabant. Et re vera quod Atrides vel Tydides, cum Troja reversus ad Atticam appellat, a Demophonte oppugnatur neque cognoscitur, hoc satis quantum quidem video ostenditur Theseidas illis temporibus quibus fabula orta est in numerum eorum nondum receptos esse, qui bello Trojano interfuerunt.

Narrationes igitur quas postea atthidographi collegerunt, antequam Arctini et Leschae poemata conscriberentur, natae sunt.

Quamquam autem antiquae fabulae, quae Palladium apud Phalerum portum Argivis ereptum fuisse narrabant, non interierunt postquam Demophon in cyclum Troicum receptus est, — aptius tamen erat rem ad Trojam transportare. Atque fabularum Atheniensium hoc modo commutatarum duo exstant testes.

Primus est *Polyaenus* apud quem legimus haec (Strategicon, ed. Woelfflin I, 5): *Δημοφῶν παρὰ Διομήδους τὸ Παλλάδιον παρακαταθήκην λαβὼν ἐφύλαττεν. Ἀγαμέμνονος ἀπαιτοῦντος τὸ μὲν ἀληθινὸν ἔδωκεν ἀνδρὶ Ἀθηναίῳ καλουμένῳ Βουζύγῃ κομίζειν Ἀθήναζε· ἴσον δὲ καὶ ὅμοιον ἄλλο κατασκευάσας, εἶχεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ἀγαμέμνονος δὲ σὺν πολλῇ χειρὶ ἐπελθόντος ἀπεμάχετο ἐπὶ μακρὸν,*

---

1) *τὸ Παλλάδιον τὸ ἀπὸ Τροίας· ὁ γὰρ Δημόφιλος παρὰ Διομήδους ἁρπάσας εἰς τὴν πόλιν ἤγαγεν.*

2) vid. Meier u. Schœmann, D. att. Prozess. ed. Lipsius p. 11.

δόξαν ἐμποιῶν ὡς ὑπὲρ τοῦ ἀληθινοῦ προκινδυνεύοι. Πολλῶν δὲ τραυματιῶν γενομένων οἱ μὲν ἀμφὶ Δημοφῶντα ὑπεῖξαν, Ἀγαμέμνων δὲ τὸ παραπεποιημένον Παλλάδιον λαβὼν ἐξαπατηθεὶς ᾤχετο. Et Agamemnon igitur et Diomedes partes in hac narratione suscipiunt. Vt aliis locis ita hic quoque acriter inter Argivos et Athenienses de Palladio dimicatum esse traditur; sed cum ceteri narrent Argivos omnino simulacro spoliatos esse, hic Agamemnon falso quodam signo potitur quod haud dubie postea Argos secum tulisse ac ibi consecravisse dicebatur.

Alter testis est *Hiero*, paterae quam supra descripsimus pictor. Apparet enim hanc picturam ad nullam fabulae versionem esse referendam quam memoriae tradiderunt scriptores. Conabor igitur ejus argumentum restituere ceteris fretus fabulis Atheniensibus supra enarratis; at primum fateor non prorsus certa, sed probabilia tantum hic pro ferri. Vt apud Polyaenum, sic in hac patera res in castris Graecorum ad Trojam positis aguntur atque duo sunt Palladia. Ex hac similitudine fortasse conjicere licet in vasculi quoque pictura alterum verum ac genuinum esse, alterum falsum. Maximum sane discrimen est hic utrumque signum Troja ereptum fuisse, attamen quam protulimus conjectura etiam altero argumento comprobatur. Animadvertisti enim unum quidem omnium traditionum Atheniensium quae ceterum diversissimae sunt proprium esse: Argivos Minervae signo spoliari, ita ut eis aut plane nihil aut falsa tantum imago relinquatur, genuinum autem simulacrum Athenas deportetur. — Quod si recte se habet, libenter credam genuinum Palladium in hoc vasculo ab Vlixe portari (respice etiam quae in vasculo explicando de hac re protulimus p. 3). Cum enim lentius in Thesidam obstantem (quem Palladium reflagitare suspicati sumus) irruere videatur, fortasse brevi eo adduci poterit ut signum ei tradat. Diomedes autem qui tam vehementer Demophontem repellit signum suum haud dubie retinebit atque Argos transferet, sed falsum signum hic quidem consecrabit.

Cum ad scriptores redimus, plane nihil apud eos legimus de duobus Palladiis a Diomede et Vlixe ereptis nisi haec verba brevissima quae inter suas nugas fecit *Ptolemaeus Hephaestio* (apud Phot. p. 148 Bekk.): *περὶ τοῦ Παλλαδίου, ὅτι δύο κλέψειαν Διομήδης καὶ Ὀδυσσεύς*; ex quibus illud tantum elicias, hanc traditionem Ptolemaei temporibus fere in oblivionem venisse.

De Demophonte Palladium obtinente etiam aliud testimonium in litteris exstat apud Clementem Alexandrinum (Protr. IV 47) qui se sua ex *Dionysio ἐν πέμπτῳ μέρει τοῦ κύκλου* hausisse affirmat: . . *τὸ Παλλάδιον τὸ διοπετὲς καλούμενον, ὃ Διομήδης καὶ Ὀδυσσεὺς ἱστοροῦνται μὲν ὑφελέσθαι ἀπὸ Ἰλίου, παρακαταθέσθαι δὲ Δημοφῶντι.* Quibuscum cf. Polyaeni verba: *Δημοφῶν παρὰ Διομήδους τὸ Π. παρακαταθήκην λαβών* . . . Sed diligentius de hoc testimonio infra disputabo.

Athenienses se Palladium Trojanum accepisse gloriabantur, vel potius antiqui cujusdam palladii quod in ipsorum urbe stabat originem remota jam in antiquitate a Troja repetierunt. Fictionibus perlustratis quibus id Athenas pervenisse narrabatur jam de hoc ipso Palladio quaeram atque de cultu qui ei adhibebatur.

Ephetae cum de caede inscia judicabant juxta fanum sedisse in quo signum Trojanum servabatur supra vidimus. In titulo autem in quo exhibentur rationes pecuniarum a. 433 — 423 ad belli usus e deorum thesauris sumptarum, mentio invenitur *Ἀθηναίας ἐπὶ Παλλαδίῳ*, quod nomen supra plenius legitur *Ἀθ]ηναίας ἐπὶ Παλλαδίῳ Δηριον[εί]ῳ.* (CIA I 273 e f). — In aliis titulis *Ζεὺς ἐπὶ Παλλαδίῳ* nominatur cujus sacerdos sellam obtinebat in theatro Bacchi (CIA III 273: *Βουζύγου ἱερέως Διὸς ἐν Παλλαδίῳ.* CIA I 71: *ἱερ]εὺς τοῦ Διὸς τοῦ ἐπὶ Παλλαδίου* ..) In primo autem titulo illud sacrum Minervae significari juxta quod judicium habebatur manifestum est; atque Jovem in eodem fano una cum filia cultum fuisse primum ex epitheto, deinde ex eo elucet quod ejus sacerdotes hereditario jure Buzygae erant. Discimus enim e titulo supra commemorato

(CIA I 71) Buzygam quemdam, qui Jovis erat sacerdos, novum simulacrum Palladis suis impensis ex oraculo deis et urbi consecrasse; ex quo conjicias Buzygas Palladis quoque sacerdotes fuisse. Concinit narratio apud Polyaenum l. c. servata in qua Demophon Palladium tradit *ἀνδρὶ Ἀθηναίῳ καλουμένῳ Βουζύγῃ κομίζειν Ἀθήναζε.*

Si jam ea complectimur quae ex his testimoniis elucent videmus Jovem et Minervam una in fano cultos fuisse apud quod tribunal habebatur de interfectoribus insciis[1]). Quem quidem cultum remota in antiquitate exstitisse ex connexione cum judicio atque ex eo apparet, quod sacerdotium hereditario jure Buzygarum gentis antiquissimae erat. Hujus igitur Minervae simulacri origo a Troja repetebatur.

De situ ejus saepti nihil certi proferri potest, cum perpauca tantum de hoc exstent testimonia eaque inter se discrepantia. Etenim ex Phanodemi narratione (vide supra sub no. 2) elucere videtur Palladium Phaleri ac loco ipso quo inter Argivorum cadavera repertum est consecratum fuisse (*ἱδρύσαντο παρὰ τῇ Ἀθηνᾷ τῇ Φαληροῖ*). Pollux autem (quocum Hesychius s. v. consentit) addit Argivos, postquam sepulti sunt, ex oraculo *Ἀγνῶτες* esse appellatos, ibique (*αὐτόθι*) Palladium dedicatum esse. Valde ab his abhorrent Pausanias et anecd. Bekkeri, cum Demophontem cum Palladio curru Phalero ad urbem fugisse tradant; quibuscum conspirant quae ex Clitodemo apud Plut. Thes. 27 referuntur, ubi Palladion una cum Ardetto et Lycio nominatur, ex quo conjecerunt

[1]) Vid. Preller-Robert, G. M. I, 131, 145 sq., 150 adn.: Jupiter *δικαιόσυνος, τιμωρός, ἀλάστωρ, ἱκέτης, καθάρσιος, μειλίχιος*, ad cujus aram Theseus post praedonum caedem a Phytalidis lustratus est. Atque eodem modo Jovis *ἐπὶ Παλλαδίῳ* cultus haud dubie a Demophonte, postquam caedis insciae purificatus est, constitutus esse ferebatur. — De necessitudine quae Athenis inter Minervam et legum custodiam fuerit atque de Minerva cum Areo pago connexa Starkerus (de nomophylacibus ath. p. 16) disputavit. — Jovis autem et Minervae cultum apud Athenienses saepissime conjunctum fuisse omnibus notum.

id potius ad Ilissum ac fortasse prope ad Delphinium situm fuisse, quod magnas cum Palladio similitudines habet[1]).

Quodsi igitur de situ templi quo Palladium Trojanum Athenis continebatur nihil pro certo dicere licet, etiam de ejus festo conjecturae tantum proferri possunt.

Atque primum nescio an A. Mommsenus (Heort. p. 429) jure conjecerit diem anniversarium templi Palladii in id anni tempus incidisse quo Troja capta esse ferebatur, i. e. in *ὀγδόην* vel *ἑβδόμην φθίνοντος Θαργηλιῶνος μηνός*, quibus diebus Athenis Plynteria celebrabantur.

Apud Photium deinde leguntur haec (s. v. *νομοφύλακες*) *οἱ δὲ νομοφύλακες . . . καὶ τῇ Παλλάδι τὴν πομπὴν ἐκόσμουν, ὅτε κομίζοιτο τὸ ξόανον ἐπὶ τὴν θάλασσαν*; quibuscum conf. lex Cantabr. s. v. et Pollucem VIII 94 qui ex eodem auctore sua sumpserunt[2]). Vix dubitant autem homines docti quin cum Photii glossa nonnullae inscriptiones ephebicae conjungendae sint e quibus plura de hac pompa comperimus: CIA II 469: *συνεξήγαγον δὲ* (sc. ephebi) *καὶ τὴν Παλλάδα Φαληροῖ κἀκεῖθεν πάλιν συνεισήγαγον μετὰ φωτός.* — CIA II 470: *συνεξήγαγον δὲ καὶ τὴν Παλλάδα μετὰ τῶν γεννητῶν καὶ πάλιν εἰσήγαγον μετὰ πάσης εὐκοσμίας.* CIA II 471.

Ad quod vero Palladis *ξόανον* haec testimonia referenda sint adhuc inter viros doctos minime constat, cum alii Minervam Poliadem atque Plynteria[3]) sive Oschophoria[4]), alii »Palladium« [5]) intellegenda esse existimaverint. Atque Plynteriorum festo pompam quandam factam esse Photius (*ἡγητηρία*), Hesychius (s. v.), Etym. M. p. 418,49 docent; — sed ad mare eam deductam esse minime constat, cum quae A. Mommsenus

---

[1]) Cf. Wachsmuth, D. Stadt Athen I 393 sq. Et apud Delphinium judicium erat quod instituisse Theseus dicebatur. De Clitodemi loco supra commemorato vid. Wachsm., D. St. A. I 447 sq. Duncker, G. d. A. V 454.

[2]) Starker, de nomophylacibus ath. Bresl. 1880. 18 sqq.

[3]) Mommsen, Heort. 429 sqq. Starker l. c. Toepffer, Att. Gen. 135.

[4]) Dittenberger, de eph. att. 63. Dumont, l'éphébie attique, 283.

[5]) Petersen, Feste d. Pallas 12. Jahn, de antiq. M. simul. att. 21 sq.

(Heort. 431) e loco Xenophonteo (Hell. I, 4, 12) se elicuisse sibi persuasit mihi quidem non recta videantur. Atque supra vidimus Palladii festum fortasse ipsis Plynteriis celebratum esse.

Proinde argumenta inspiciamus quibus Petersenus et Jahnius adducti hanc pompam ad Palladium Troja apportatum retulerunt. — Atque primum Petersenus nomophylaces qui pompam instruxisse dicuntur cum Minerva apud iudicium *ἐπὶ Παλλαδίῳ* culta potius quam cum Poliade connexos fuisse putavit. Nec prave judicavit; nam post eum Starkerus (l. c. 16) loco ex lex. Cantabr. allato ostendit »nomophylaces sacerdotali quodam munere in Areo pago functos esse, quod ad cultum Minervae pertineat«. Artissime autem conjuncta erant inter se Areus pagus et judicium *ἐπὶ Παλλαδίῳ* atque necessitudo quaedam intercessisse videtur inter nomophylaces et cultum illius Minervae quae Athenis legum custodiae praeerat.

Jahnius deinde »Palladis« nomen ad Poliadem referri posse negavit; atque suo jure ostendit quam bene convenerit Palladium quotannis in eodem maris litore purgari, in quo a Demophonte cruentis manibus pugna captum esse ferebatur.

Etiam hoc addi potest, sicut Palladium Phaleri noctu raptum erat, sic partem certe caerimoniarum de quibus agitur noctu perfectam esse (*πάλιν συνεισήγαγον μετὰ φωτός*). Videbimus denique et Argis Palladium quod Troja avectum esse narrabatur simili modo quotannis pompa ad Inachum delatum ibique lustratum esse.

Quamquam igitur concedo nullo argumento allato quidquam certi effici Photiique verbis »*τὸ ξόανον*« facilius notissimum illud Minervae signum significari, quod in Erechtheo servabatur, — tamen pompam cum Jahnio ad Palladium referre malo sive Plynteriis sive alio die festo deducta est.

Quae sententia si recte se habet, gennetae qui in altera inscriptione commemorantur procul dubio Buzygae intellegendi

sunt, atque apparet ex verbis *συνεξήγαγον* et *συνεισήγαγον* Palladion intra urbis fines situm fuisse.

§ 4. Argos.

Argivos se Palladium Trojanum possidere contendisse diserte a primo *Pausania* traditur (II 23.5): *λέγουσι γὰρ Ἀργεῖοι . . καὶ ἄγαλμα κεῖσθαι παρά σφισιν τὸ ἐκκομισθὲν ἐξ Ἰλίου καὶ ἁλῶναι ποιῆσαν Ἴλιον.* Sed in prima hujus dissertationis parte *nummos* Argivorum descripsi qui vel Palladium in templo quodam stans vel Diomedem signum Trojanum ferentem monstrant, ex quibus nonnulli jam saeculo quarto cusi fuerunt. Quid? quod fabulae illae Athenienses de quarum aetate antiqua supra diximus Palladii possessionem semper ad Argivos referunt? Ab Argivorum enim ducibus, tum Agamemnone, tum Diomede, signum Troia in urbem suam reportari narrabant. Quo facto satis indicari mihi videtur fabulas Athenienses ex Argivis fictas esse atque ex eis illustrari posse. — Sequitur ut Argivi etiam antiquioribus temporibus Palladium se possidere contenderint; — atque haec sententia etiam alio argumento confirmari potest. — Videbimus enim secundum omnes traditiones, quamvis de ceteris rebus maxime discrepent, primas in Palladio rapiendo partes Diomedi heroi Argivo tribui; — ex quo apparet quantum ad illas fabulas fingendas valuerint Argivi.

Sed jam inquiramus ubi Argis steterit simulacrum Minervae quod Trojanum esse credebatur.

In nummo Argivo Antonini Pii capite signato (J. of hell. Stud. 1885 t. 54.42) Palladium in parvo templo stans exhibetur, quod in summo colle aspero et abrupto situm est[1]. Pausanias vero qui paulo ante obiter de Palladio Argivo locutus erat (v. supra), cum viam ad Larisam ducentem describit dicit haec (II 24.2): *τοῦ Δειραδιώτου δὲ Ἀπόλλωνος ἔχεται μὲν ἱερὸν Ἀθηνᾶς Ὀξυδερκοῦς καλουμένης, Διομήδους ἀνάθημα.* Nonne con-

---

1) De aliis nummis similibus nondum editis vid. Mionnet. Suppl. IV p. 236 sqq. no. 95, 106.

sentaneum est Palladium in hoc templo stetisse, cum et ipsum a Diomede Argos allatum esse traderetur? At Pausanias ita pergit (II 24.4): *ἐπ' ἄκρᾳ δέ ἐστι τῇ Λαρίσῃ Διὸς ἐπίκλησιν Λαρισαίου ναός . . . καὶ Ἀθηνᾶς δὲ ναός ἐστι θέας ἄξιος*, cui quidem Minervae »Acria« cognomen fuisse videtur[1]). Palladium in hac potius aede stetisse fortasse quispiam existimaverit nummo supra commemorato motus, in quo templum in summa quadam rupe eminere videtur. Accedit quod in templo Minervae Acriae etiam aliud simulacrum Troja apportatum ostendebatur, Jovis Hercei Laomedontis[2]). — Attamen nummo in hac re dijudicanda non nimis tribuendum esse puto, cum in nummis omnino aedes superiore loco posita hoc modo exhiberi soleat atque templum quoque Minervae Oxydercis quod in Deirade stabat sic repraesentari potuerit.

Sed res in majorem incurrit difficultatem. Minime enim apparet quo modo testimonia jam allata cum eis quae apud *Callimachum*, in hymno *εἰς λοῦτρα τῆς Παλλάδος* leguntur, concilianda sint; — quo in carmine caerimoniae describuntur quibus Argivi signum quoddam Palladis colere solerent. Quamquam autem »Palladii« nomen a Callimacho in hymno nusquam enuntiatum est, dubitari vix potest quin de simulacro ipso agatur cujus originem vulgo a Troja repetebant Argivi. Id enim vel ex eo elucet quod Argivi una cum hoc signo Diomedis scutum et colere et circumferre solebant, ut Callimachus ipse (v. 35 sq.) tradit. Tum in hymni versibus 37—42 fabula commemoratur quam ad Palladium Trojanum pertinere ex aliis testimoniis constat (Schol. ad l. et Ps. Plutarch. in l. qui infra laudatur). Scholiasta denique (ad v. 37. ed. Spanh.) simulacrum de quo apud Callimachum agitur Palladion appellat.

Callimachus autem in versibus supra allatis (37—42)

---

1) Hesych., s. v. *Ἀκρία.* In hoc templo erat Acrisii sepulcrum: Clem. Alex. Pr. III § 45. Arnobius adv. nat. ed. Reiffersch. p. 218. De Junone *Ἀκραία*, v. Paus. II 24.1.

2) Paus. l. c. Cf. de tota re Percy Gardner a. Imhoof-Blumer, a Numism. Commentary to Pausanias, Journ. of hell. Stud. 1885 p. 88.

narrat signum ab Eumede quodam sacerdote e templo suo raptum esse, qui mortem a populo nescio qua de causa[1]) sibi paratam fugeret, — atque in colle constitutum esse abrupto, qui antea *Κρεῖον ὄρος* dictus inde vero *πέτραι Παλλατίδες* nominatus fuerit. — In scholio ad l. traduntur haec temporibus evenisse quibus Argos ab Heraclidis obsidebatur. Eadem fere narratio reperitur in *Ps. Plutarchi quaest. Graecis* (48), in quibus Palladium Argivum postremo Spartam translatum esse legitur. Sed quae fides huic insulso libello habenda sit nemo ignorat[2]).

Quaeritur nunc num ex his testimoniis colligendum sit Palladium Trojanum minime in arce Argivorum esse servatum, atque potius *Κρεῖον ὄρος* collem illum abruptum esse qui in nummis supra enumeratis exhibetur. Tam sanctum tamen simulacrum extra urbem conservatum esse mihi persuadere vix possum; ex Callimachi autem hymno ipso apparet caerimonias quae ibi describuntur in urbe agi; — atque Pausaniae verbis s. l. Palladium in urbe stetisse significari videtur. Itaque narrabatur si conjectura uti licet Palladium urbe ab Heraclidis capta rursus in arcem translatum esse[3]).

Sed jam ad cultum venio qui Argis Palladio tribuebatur. Atque hoc primum commemoratione dignum est Diomedis scutum diebus festis una cum sacro signo circum-

[1]) Schol. ad l. *Εὐμήδης ἱερεὺς τῆς Ἀθηνᾶς ὑπενοήθη ὑπὸ τῶν Ἀργείων ὡς βουλόμενας προδοῦναι τὸ Παλλάδιον τοῖς Ἡρακλείδαις.*

[2]) Textum appono: *Ἐργίαιος, εἷς τῶν Διομήδους ἀπογόνων, ὑπὸ Τημενοῦ πεισθεὶς ἐξέκλεψε τὸ Παλλάδιον ἐξ Ἄργους, συνειδότος Λεάργου καὶ συνεκκλέπτοντος· ἦν δ' οὗτος εἷς τῶν Τημενοῦ συνήθων· ὕστερον δὲ τῷ Τημενῷ γενόμενος δι' ὀργῆς ὁ Λέαργος εἰς Λακεδαίμονα μετέστη τὸ Παλλάδιον κομίζων.* Quae narratio plus minusve raptui a Diomede perpetrato respondet; atque videtur Argos expugnari non potuisse nisi Palladio ante ablato. Nescio an ex primis verbis colligendum sit Palladii sacerdotio Diomedis posteros functos esse.

[3]) Videtur huc pertinere etiam Ps. Plutarchi de fluviis 18,12.

latum esse (Call. v. 35 et schol. ad l.[1]). Tum a Callimacho depingitur quibus caerimoniis virgines Argivae signum Minervae curru impositum ad Inachum tulerint, vestibus exuerint, laverint, oleo unxerint. — Cum hanc pompam instruerent imprimis *παρθενικαὶ μεγάλων παῖδες Ἀρεστοριδᾶν* (v. 34), videntur matronae quae *Γεραράδες* vocabantur simulacro post lustrationem rursus vestem induisse (*Bekk. anecd. gr.* I p. 231). Quae quidem caerimoniae a Callimacho *ἔθος Ἀργείων παλαιότερον* appellantur. — Fortasse eandem Minervam respicit *Statius* (Theb. II 251 sqq.), qui dicit virgines Argivas cum nuberent comas suas Palladi devovere solitas esse quae in Larisa colebatur.

Videtur tamen praecipue ut dea bellicosa culta fuisse, cum Callimachus haec epitheta ei tribuat: *περσέπτολις, χρυσεοπήληξ, ἵππων καὶ σακέων ἁδομένα πατάγῳ* (43 sqq.), *Παλλὰς ἡ πολιᾶχος* (53); atque dicat (v. v. 5—12, 23—30) deae simulacrum eodem modo quotannis solemniter lavari quo ipsa Minerva post pugnam sese purificare soleret.

Quam bene autem haec cum »Palladio« conveniant, quippe quod deam armatam repraesentaret, quis est quin videat?

Restat ut denique commemorem interdictum esse ne vir statuam Minervae Argivae vestibus exutam (*γυμνὰν τὴν Παλλάδα*) conspiceret. Vulgo credebatur caecitate ille affici qui eam vidisset (Call. 51 sqq).

Testimoniis nobis perlustratis quae ad cultum Palladii Argivi referenda esse videntur, quaeritur quo modo signum Trojanum in Argivorum manus devenisse narraretur.

E fabulis autem Atheniensibus elucere videtur sacri signi possessionem primum ad Agamemnonem ab Argivis relatam esse; cum tamen nihil amplius de hac fabula a veteribus scriptoribus traditum sit, in tertia potius commentationis parte de ea dicam.

---

[1]) Scholii verba cum Klausenio (Aeneas u. d. Pen. II 1201) sic constituo: . . *τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὸ Διομήδους* <*σάκος*>.

Plerumque credebatur Palladium Argos a Diomede allatum esse. Si autem quaerimus quo casu simulacrum Trojanum in ejus manus venerit, ad fabulam quandam a Lescha in parva Iliade tractatam adducimur, cujus narrationem restituere nunc conabor.

§ 5. Ilias parva.

Initium a *Cononis*, mythographi saec. I a. Chr. n., narratione 34 capiam, cujus pars posterior haec est (Konon, ed. Ulrich Hoefer, Greifsw. 1890): *στέλλονται οὖν ἐπὶ τῇ κλοπῇ τοῦ Παλλαδίου Διομήδης καὶ Ὀδυσσεὺς, καὶ ἀναβαίνει ἐπὶ τοῦ τείχους Διομήδης, ἐπιβὰς τῶν ὤμων Ὀδυσσέως· ὁ δὲ οὐκ ἀνελκύσας Ὀδυσσέα, καίτοι τὰς χεῖρας ὀρέγοντα, ᾔει ἐπὶ τὸ Παλλάδιον καὶ ἀφελόμενος αὐτὸ πρὸς Ὀδυσσέα ἔχων ὑπέστρεφε. καὶ διὰ τοῦ πεδίου κατιόντων πυνθανομένῳ ἕκαστα τῷ Ὀδυσσεῖ Διομήδης τὸ δόλιον τἀνδρὸς εἰδώς, οὐχ ὅπερ ἔφησεν Ἕλενος Παλλάδιον λαβεῖν αὐτόν, ἀλλ' ἀντ' ἐκείνου ἕτερον, ἀποκρίνεται· κινηθέντος δὲ τοῦ Παλλαδίου κατά τινα δαίμονα, γνοὺς Ὀδυσσεὺς αὐτὸ ἐκεῖνο εἶναι καὶ κατόπιν γεγονὼς σπᾶται τὸ ξίφος, ἐκεῖνον μὲν ἀνελεῖν βουληθεὶς, αὐτὸς δ' Ἀχαιοῖς τὸ Παλλάδιον κομίζειν. καὶ αὐτοῦ μέλλοντος πληγὴν ἐμβαλεῖν (ἦν γὰρ σελήνη) ὁρᾷ Διομήδης τὴν αὐγὴν τοῦ ξίφους, Ὀδυσσεὺς δ' ἀναιρεῖν μὲν ἀπέσχετο ἀντισπασαμένου κἀκείνου ξίφος, δειλίαν δ' ὀνειδίσας πλατεῖ τῷ ξίφει οὐκ ἐθέλοντα προιέναι τύπτων τὰ νῶτα ἤλαυνεν. ἐξ οὗ ἡ παροιμία »ἡ Διομήδειος ἀνάγκη« ἐπὶ παντὸς ἀκουσίου λεγομένη.*

Videmus de raptu quodam agi simulacri Minervae atque jam elucet quo modo in Diomedis potestatem signum venerit quod postea heros Argos in urbem suam transtulisse ferebatur.

Sed mythographi narratione nonnulla artis opera mirum in modum illustrantur quae in prima parte descripta sunt. Apparet enim in *nummo Argivorum* saec. IV (no. 3), qui virum Palladium tenentem atque caute progredientem exhibet, Diomedem repraesentari cum ad naves redit raptu perfecto. Atque huc quoque pertinet *signum Monacense* (no. 4) cujus archetypum

Argis quondam stetisse suspicati sumus. — Sed cum in his monumentis Argivis Diomedes unus exhibeatur et actionis momentum non definitum sit, in aliis, quae quidem Vlixem Tydidae comitem dant, duo certissima momenta effinguntur. In *vasculo* enim s. III impressis figuris ornato (9), in *anaglypho Romano* (20), in *lucerna fictili* (21), in *gemmis*, Diomedes ut semper praecedit, Palladium tenet atque comitem subito respicit; Vlixes gladium tollere videtur. Vix dubitari autem potest quin illud furti momentum haec artis opera exhibeant quo — ut Conon nos docet — Vlixes gladio modo destricto Diomedem aggressurus ab eo animadvertitur. In *vase picto* denique *comicis figuris ornato* (10) et in *sarcophago Lycio* (22), quibus duae gemmae addendae sunt (v. p. 39), momentum effingi quo Palladium movetur (*κινηθέντος δὲ τοῦ Παλλ. κ. τ. λ.*) luculentissime nuper ostendit Robertus cujus verba lege Sarkophagreliefs II p. 150.

Itaque mythographi narratione haud pauca opera artis antiquioris (saec. IV vel III) dilucidantur, atque ex eo jam efficitur ut nonnulla certe hujus narrationis momenta ex antiquioribus carminibus fluxerint.

Sed porro in vetustioribus Cononis narrationis partibus distinguendis nobis procedendum est.

Ac primum ambo momenta de quibus diximus re vera veteribus carminibus tradita fuisse etiam aliis argumentis comprobari potest. — Vt enim de altero prius dicam, Palladium oculos, hastam, clipeum movens et apud *Vergilium* nobis occurrit (Aen. II 172—5):

»Vix positum castris simulacrum, arsere coruscae
Luminibus flammae arrectis, salsusque per artus
Sudor iit, terque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.«

Quae poetam Romanum ex antiquo poeta sumpsisse atque paucis commutatis ad rem suam adhibuisse suspicari licet. Confer *Servium* (II 166): »Verum tamen (sc. Palladium) agnoscitur hastae oculorumque mobilitate.«

Ad prius momentum venio: Vlixem gladium ut comitem praecedentem necaret subito destrinxisse.

Ei quae apud Cononem exstat simillima narratio nobis a veteribus grammaticis servata est, cum locutionem interpretari studerent, quae in proverbii consuetudinem venerat atque apud Aristophanem (Eccl. 1029) et Platonem (Rep. VI 493 D) occurrit (quibus adde Cramer. Anecd. III 223), *Διομήδειος ἀνάγκη.*[1]) Legitur autem haec narratio apud Zenobium (III 8), Arsenium (181), in cod. Bodleiano (338), apud scholiastam Platonis (Rep. VI 493 D), Servium (II 166), atque etiam cum altera locutionis explicatione[2]) apud Suidam (*Δ. ἀ.*), Apostolium (VI 15), Eust. (p. 822, 20). Quos omnes locos, cum plerumque fere ad verbum inter se consentiant, ex eodem fonte manavisse verisimile est. Primum illum auctorem veterem doctumque *Aristophanis commentatorem* fuisse recte mea sententia monuit Kleinius; nam et apud Zenobium et apud scholiastam in Platonem Ranae Aristophanis laudantur.[3]) Zenobii verba cum plenissima sint appono: . . *ὅτε γὰρ λαβόντες τὸ Παλλάδιον Δ. καὶ Ο. ἐκόμιζον ἐπὶ τὰς ναῦς, τότε βουλόμενος Ὀδυσσεὺς αὐτοῦ μόνου τὴν φιλοτιμίαν γενέσθαι ἐπεχείρησε φονεῦσαι τὸν Διομήδην μετὰ τοῦ Παλλαδίου προηγούμενον. Προϊδὼν δὲ ἐκεῖνος ὡς ἐν κατόπτρῳ ἀντίστιλβον τὸ ξίφος*[4]) *καὶ συλλαβὼν αὐτὸν καὶ δήσας τὰς χεῖρας πλάτει τοῦ ξίφους ἀκολουθῶν ἔτυπτεν.*[5])

Ad *Διομ. ἀν.* spectant etiam verba nonnulla *Hesychii*

---

[1]) Vid. Welcker, Ep. C. II 169 sqq. Klein, Arch. ep. Mitt. aus Öster. III 36—40. Hoefer, Konon 99 sq.

[2]) A Clearcho Solensi proposita, qui locutionem ad Diomedem Thracum referebat. Hesych.: *Κλέαρχος μέν φησι, Διομήδους θυγατέρας γενέσθαι πάνυ μοχθηράς, αἷς ἀναγκάζειν πλησιάζειν τινάς, καὶ εὐθὺς αὐτοὺς φονεύειν.* Quam quidem explicationem falsam esse recte Kleinius l. c. sensit, qui non sine quadam veri specie eam ex loco Aristophaneo fluxisse conjecit. Sola in uno scholio in Arist. Eccl. 1029 legitur.

[3]) Ecclesiazusae sane laudandae erant.

[4]) Suidas (et Arsenius): *ἐν τῇ σελήνῃ δὲ ἰδὼν τὴν σκιὰν τοῦ ξίφους.* Cf. Conon.

[5]) Suidas: *παίων αὐτοῦ τῷ ξίφει τὸ μετάφρενον.* Consentiunt cetera.

(*Δ. ά.*): *Διομήδειος ἀνάγκη: παροιμία. Κλέαρχος μέν φησι κ. τ. λ. . , ὁ δὲ τὴν μικρὰν Ἰλιάδα . . . φησί ἐπὶ τῆς τοῦ Παλλαδίου κλοπῆς γενέσθαι.*

Ex quibus verbis hoc saltem intellegi potest, post Clearchi interpretationem alteram indicatam esse, cujus auctor item nominabatur: *ὁ τὴν μικρὰν Ἰλιάδα* <*γράψας*>. Quin autem sequentibus verbis illa narratio significetur quae apud Suidam, Apostolium, Eustathium eodem modo cum Clearchi conjuncta refertur, mihi quidem haud dubium est. Fluxit igitur paroemiographorum narratio ex Iliade parva.

Si nunc ad Cononem redimus, tantam cum paroemiographorum traditione similitudinem praebet media pars ejus narrationis, ut dubitari vix possit quin et ipse in hac parte ab Iliade parva pendeat. Qua re fretus putet fortasse quispiam totam Cononis narrationem ad Leschae fidem fictam esse.

Attamen fortasse rectius de ratione judicabimus quae inter Iliadem parvam et Cononem intercedit postquam etiam alia quaedam momenta inspexerimus. Et primum quidem cum in plerisque consentiant mythographus et parœmiographi supra laudati, valde abhorret a ceterorum consensu Cononis narratio extrema. Multo inopinatius enim res hic versae sunt, cum Diomedes non modo Vlixi vim non inferat sed etiam ipse ab eo verberatus sit.[1])

Etsi autem ex nullo scriptorum loco quo hoc proverbium commemoratur dijudicari potest utrum vim activam an passivam vox *Διομήδειος* habeat, tamen ex Clearchi explicatione supra allata elucet veteres ei vim activam tribuisse. Recte igitur Eustathius (822.17): *παροιμία . . . ἐπὶ τῶν βίᾳ ἐγχειρούντων ἔργοις καὶ μάλιστα ὅτε τις ἀλοὺς ἐπίβουλος βίαν πάσχῃ ἐνεργεῖν τι τῶν μὴ θελητῶν*, quibus verbis Vlixem designari patet. Antiquiorem igitur traditionem parœmiographi praebent.

Huc accedit quod parœmiographorum potius quam Cononis

[1]) Similem exitum praebet Cononis narratio 19. Est quod ab Hoefero appellatur: „die ätiologische Zuspitzung, welche vielen seiner Geschichten eigen.“

versionem ab Hesychio respici parvaeque Iliadi tribui probabile est. Atque vulgi prudentiam quae proverbio continetur jocum risumque facere Cononis narratio videtur; quod recentioris aetatis est.

Sed etiam quae ante Palladii raptum evenerunt in eadem διηγήσει 34 mythographus exponit; — quam partem minime cum parva Iliade consentire nunc ostendam. Apud Cononem enim legitur Helenum vatem post Paridis mortem cum Deiphobo fratre de Helena contendisse atque invidia motum in Idam recessisse, ubi a Graecis captus est; ira adversus Trojanos incitatus Palladium rapiendum esse Graecis prodidit. Haec omnia sine ullo dubio in parva Iliade non posita fuerunt. In hoc enim carmine — si qua fides Proclo habenda est — Helenus Graecis suadebat ut Philoctetem arcesserent; itaque captus fuit ante Paridis mortem. Vatem autem ut apud Sophoclem (Phil. 606 sqq.) ita jam in Iliade parva vi coactum esse ut loqueretur verisimillimum est.[1]) — Contentio cum Deiphobo de Helenae nuptiis conserta ad artem Alexandrinam potius pertinet.

Postquam ostendi quanti ad Leschae narrationem restituendam Cononis διηγήσεως initium exitusque facienda sint, venio ad verba *καὶ ἀναβαίνει ἐπὶ τοῦ τείχους Διομήδης, ἐπιβὰς τῶν ὤμων Ὀδυσσέως· ὁ δὲ οὐκ ἀνελκύσας Ὀδυσσέα κ. τ. λ.* Quaeritur num jam in Iliade parva res ita narratae fuerint ut unus Diomedes in urbem se immiserit. — Hic iterum mythographi auctoritas artificum operibus valde firmatur. Ad talem enim Palladii raptus versionem *picturam* illam referendam esse quam imitata sunt monumenta in prima dissertationis parte sub no. 15 A-L enumerata, ingeniose ostendit Robertus (Sarkophagreliefs II 150 sq).

---

[1]) Nihil tamen impedit quominus de Palladio quoque in Iliade parva verba fecerit Helenus. Cf. Soph. Phil. l. c.: *τά τ' ἄλλ' αὐτοῖσι πάντ' ἐθέσπισεν καὶ . . .* ut Philoctetem arcesserent.

In hac enim tabula picta Diomedes qui de muro in aram Apollinis modo desiluit ab Vlixe vehementissimis opprobriis excipitur; minime igitur in urbem penetravit Laertiades, atque ob id ipsum ira effertur ni fallor quod a Diomede ad moenia relictus est. Saec. autem IV partis alterius vel saec. tertii archetypus ille deperditus nobis visus est. Estne inde colligendum jam a Lescha rem ita narratam esse? Ego quidem id mihi persuadere nequeo. In *tabula* enim *Iliaca* quae dicitur, in qua res ante urbis expugnationem gestas ad Leschae fidem effictas esse inscriptione confirmatur, ambo heroes ex urbe evadunt, quod praesertim de Vlixe minime dubium mihi videtur cum nondum totus e porta egressus sit. *Procli* deinde verbis, etiamsi ea non nimis premenda esse concedo, et Vlixem in urbem penetrasse declaratur: *καὶ μετὰ ταῦτα σὺν Διομήδει τὸ Παλλάδιον ἐκκομίζει* (sc. Vlixes) *ἐκ τῆς Ἰλίου.*[1]) Apud duos denique poetas recentiores qui Palladii raptum attigerunt, *Vergilium* (Aen. II 162—175) et *Silium Italicum* (Pun. XIII 41 sqq.), videmus et Vlixem et Diomedem in urbem Trojanorum se immittere. Nescio autem ad quam traditionem poeticam horum narrationes referendae sint nisi ad Iliadem parvam[2]). Valde sane a sententia abhorreo sinceram carminis cyclici narrationem a poetis Romanis exhibitam esse; conturbantur semper diversa momenta e variis versionibus sumpta; attamen quae a Vergilio narrantur, heroes »caesis summae custodibus arcis« in arcem Pergamum penetrasse, antiquam fabulae speciem prae se ferre mihi videntur.

Quominus autem in parva Iliade uterque heros urbem intraverit nihil in paroemiographorum narratione obstat, atque

---

[1]) Ex epitomes verbis minime tamen conjicere licet primas partes ab Vlixe actas esse. — Cave quoque ne ex Procli verborum conjunctione *πτωχείαν* et Palladii raptum apud Lescham ita connexa esse putes, ut Helena antea de signo rapiendo cum Vlixe colloqueretur (*καὶ ἀναγνωρισθεὶς ὑφ' Ἑλένης περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως συντίθεται*) vel etiam raptores adjuvaret.

[2]) Certe neque ab Arctino neque a Sophocle pendent.

Leschae narratio ita restitui potest: ab Vlixe qui urbem cognoverit (Palladium enim paulo post notissimam ejus *πτωχείαν* furto ablatum esse e Procli verbis discimus), Diomedes usque ad arcis templum per innumerabilia pericula ductus est. Vlixe tamen aliqua re retento Tydidam priorem in templum nescio quo modo penetrasse verisimillimum est, cum ab eo signum sublatum esse constet. Vlixes deinde qui comitem suum omnes rei gestae laudes sibi parare videt, ira effertur cum sentiat quid in signo rapiendo ipse praestiterit. Contentione inde inter heroes orta gladium subito destringit Vlixes, etc.

Vidimus haud pauca momenta recentiora cum antiquioribus apud Cononem contaminata esse. Fuit igitur veteris poetae epici narratio aetate posteriore retractata antequam ad mythographum pervenit. Fortasse nobis continget ut aliquid certioris de auctore quo Conon usus est eruamus.

Atque primum quidem neminem fuget hanc narrationem diligentius perlegentem quam accurate etiam minutulae res depingantur et quam arte inter se conjuncta sint omnia. Ex qua re meo judicio elucet Cononem poetica quadam narratione usum esse, — atque jam vides quam veri dissimile sit parvam Iliadem mythographo saec. I. tam bene notam fuisse.

Eundem vero auctorem habuit sine dubio etiam *Quintus Smyrnaeus* (X 343 sqq.): *αἳ* (sc. Parcae) *δ'ὀάριζον | ὁππόσα λοίγιος Αἶσα περὶ φρεσὶν οὐλομένῃσι | μήδετο, Τυνδαρίδος στυγερὸν γάμον ἐντύνουσα | Δηιφόβῳ, καὶ μῆνιν ἀνιηρὴν Ἑλένοιο, | καὶ χόλον ἀμφὶ γυναικός, ὅπως τέ μιν υἷες Ἀχαιῶν | ἤμελλον μάρψαντες ἐν ὑψηλοῖσιν ὄρεσσι | χωόμενον Τρώεσσι θοὰς ἐπὶ νῆας ἄγεσθαι, | ὥς τε οἱ ἐννησίῃσι κραταιοῦ Τυδέος υἱὸς, | ἑσπομένου Ὀδυσῆος, ὑπὲρ μέγα τεῖχος ὀρούσας | Ἀλκαθόῳ στονοέντα φέρειν ἤμελλον ὄλεθρον | ἁρπάξας ἐθέλουσαν ἐύφρονα Τριτογένειαν, | ἥτ' ἔρυμα πτόλιός τε καὶ αὐτῶν ἔπλετο Τρώων.*

Animadvertas imprimis velim Heleni invidiam hic quoque fratris nuptiis excitatam esse atque unum Diomedem in urbem penetrare, *ὑπὲρ μέγα τεῖχος ὀρούσας*.

Sed Quintum sua verba consulto ita conformasse apparet, ut facile intellegas alius cujusdam poetae narrationem notissimam ab eo respici (cf. et alias et v. 352: *Ἀλκαθόῳ κ. τ. λ*, ubi quis Alcathous sit nemo perspicere potest qui antiquiorem narrationem non cognoverit). Tota autem narratio de Palladio facta apud Smyrnaeum poetam ut Parcarum vaticinium illi longiori ejus carminis parti inserta est, qua Paridis et Oenones interitus depingitur; unde probabile fit eam ex eodem fonte fluxisse.[1]) Quam diximus Paridis et Oenones interitus descriptionem e poeta quodam Alexandrino a Quinto sumptam esse Rohdius ingeniose ostendit.[2]) Cumque jam nonnulla in Cononis narratione momenta inesse animadverterimus quae ad eandem aetatem pertineant, crediderim *carminis* cujusdam *Alexandrini* argumentum a Conone nobis praeberi.

Vtrum poetam ipsum Conon inspexerit an aliud quoddam compendium exscripserit dijudicari vix potest. Hoeferus quidem hanc *διήγ.* 34 ex isto compendio fluxisse statuit cui non paucas mythographi narrationes tribuit, »weil sie aetiologisch ist« (Konon p. 109). Comprobari posset nostra sententia illo Hoeferi judicio: »im Kompendium, aus welchem Konon schöpfte, waren nicht wenige Stoffe aus alexandrinischen Dichtern entlehnt« (p. 111), nisi ejus sententia mihi quidem nimis incerta esse videretur.[3])

---

[1]) Rohde, Der griech. Roman 110 Adn. 5: „Das bei alexandrinischen Dichtern so häufig vorkommende Kunststück einer göttlichen Voraussagung des Künftigen, ist sicher aus demselben Gedicht herausgenommen, aus dem die Paris und Oenone Episode."

[2]) Rohde, l. c.

[3]) Praesertim cum idem Hoeferus haec supra scribat (p. 108): „aber auch unter den Geschichten, welche dem Ephoros und Hegesippos zugeschrieben wurden, befinden sich solche (ätiologische), so dass man nicht etwa glauben darf, Konon hätte die ätiologischen Geschichten samt und sonders aus einem Buch abgeschrieben," — Nec magni momenti ea esse

Eodem auctore etiam *Tryphiodorum* (*Ἰλίου ἅλωσις* ed. Wernicke 43 sqq.) usum esse notandum est.

Si autem nostro jure Cononis et Iliadis parvae versiones sejunximus, eas optime distinctas in loco docto *Servii* reperimus, quo sententia prolata egregie confirmatur. Eum igitur integrum affero II 166: »Helenus apud Arisbam captus a Graecis est et indicavit coactus fata Trojana, in quibus etiam de Palladio . . .

> alii dicunt Helenum non captum sed dolore, quod post mortem Paridis Helena judicio Priami non sibi sed Deiphobo esset adjudicata, in Idam montem fugisse atque exinde monente Calchante productum, de Palladio pro odio prodidisse.

Tunc Diomedes et Vlixes, ut alii dicunt, cuniculis, ut alii cloacis, ascenderunt arcem et occisis custodibus sustulere simulacrum. — Qui cum reverterentur ad naves, Vlixes . . .« (sequitur paroemiographorum narratio).

Verba »Diomedes et Vlixes cuniculis ascenderunt arcem« secundum quae uterque heros Trojam intrat, ad Cononis auctorem referri non possunt. Melius cum verbis »Helenus . . captus . . et indicavit coactus« cohaerent; ex quo recte conjicies ea ad Iliadem parvam pertinere. Vides quo modo in carmine epico heroes se in urbem immiserint.

Haec igitur mihi visa sunt ex Iliade parva enucleari posse, neque jam impedior quin ad fabulas Argivas redeam. Vidimus enim quo modo Diomedes Palladium ceperit, et facile haec pauca supplere possumus: domum profectus signum Argos secum tulit ibique Minervae dedicavit.

---

mihi videntur quae p. 100 profert v. d., cum quae de Servio ejusque interpolatore judicanda sint minime constet. — Cononis narrationem 34 re vera ex compendio quodam fluxisse haec potius comprobare videntur: . . *καὶ κρατεῖ βίᾳ καὶ θεραπείᾳ τῶν δυνατῶν Δηίφοβος* (cf. Hoefer, Adn. 115). — *καὶ τὰ μὲν ἀπειλαῖς, τὰ δὲ δώροις, πλέον δὲ τῇ πρὸς Τρῶας ὀργῇ ἀποκαλύπτει Ἕλενος κ. τ. λ.* in quibus diversa momenta contaminata esse apparet.

Quae ratio autem inter fabulas proprie Argivas et carmen epicum intercedat, quam quidem artissimam esse sentis, in tertia commentationis parte exponam, ubi hoc praecipue quaerendum erit utrum fabulae Argivae ex narratione epica ortae sint an antiquiores fuerint.

§ 6. Poetae tragici; scriptores posteriores.

Quae de Iliade parva exposuimus etiam ratione confirmantur qua Palladii raptus in tragoedia tractatus erat cujus argumentum ex carmine epico sumptum esse *Aristoteles* tradit (Poet. 23 p. 1459b).

Ibi enim philosophus inter *πτωχείαν* et *Ἰλίου πέρσιν* ponit *Λάκαινας*, qua fabula Palladii raptum tractatum esse Welckerus vidit.[1])

Haec opinio fragmento a *Polluce* servato comprobatur, e cujus verbis *Sophoclis* hanc tragoediam esse discimus: 9,4 (Nauck, Trag. Graec. F.[2] 210) *Σοφοκλῆς ἐν Λακαίναις λέγει »στενὴν δ'ἔδυμεν ψαλίδα κοὐκ ἀβόρβορον«.* Cf. *Servius* II 166: »Diom. et Vlixes . . ut alii, cloacis ascenderunt arcem.«

Duas res imprimis ex hoc fragmento comperimus, primum utrumque heroem apud Sophoclem in urbem penetrasse, tum Palladium ab eis furto nocturno ablatum esse. Tragoediae inscriptionem deinde ad chorum referendam esse apparet, quem ex mulieribus Lacaenis constitisse inde perspicuum est. Probabiliter intelleguntur Helenae servae quae cum ea Trojam erant profectae. Vnde recte viri docti conjecisse mihi videntur et Helenam ipsam in hac fabula partes quasdam suscepisse.

Ex his non sine quadam veri specie Welckerus suspicatus est Palladium non tam vi violentiaque quam dolo ac persuasione raptum esse.[2]) Haec cum Vlixis persona optime con-

---

[1]) Welcker, Die griech. Trag. I 146 sqq.

[2]) Gr. Trag. l. c.: Aus diesem Chor ergiebt sich sogleich, dass die Schilderung von der gewaltsamen oder heimlich kühnen Wegnahme des Palladiums, wie wir bei Virgil und Ovid lesen, sich gänzlich unterscheidet.

veniunt atque videtur Laertiades, quippe qui in tragœdiis tam magnum locum obtineat, hic quoque primas partes habuisse. Fortasse huc referendum est *scholion in Aristophanis* Vesp. v. 351: *ὅτι τὸ Παλλάδιον δι' ὑδροῤῥόας εἰσῆλθον οἱ περὶ τὸν Ὀδυσσέα.*

Si vero Helena in Sophoclis tragoedia partes egit, jam probabile fit ad ejus fabulam picturam *vasculi* s. III referendam esse quam supra sub no. 5 descripsi. Atque plerasque hujus generis amphoras, quae Apulae dicuntur, ex tragoediis Atticis sua argumenta cepisse notum est. — In prima autem dissertationis parte ad eandem traditionem atque vasculum supra commemoratum *amphoram* sub no. 6 enarratam et *picturam Pompejanam* (no. 16) retuli, in quibus quoque Helena raptoribus favens aspicitur. Picturae Pompejanae certe argumentum ex fabulis Atticis fluxisse eo comprobatur quod in ea Aethra Helenam comitatur.

Quae ex fragmentis atque ex his monumentis de fabulae Sophocleae argumento cum quadam veri specie elici possunt breviter nunc explicabo.

Scaena est ad domum Priami; noctu res aguntur. Helena fortasse prologum locuta est. Animum jam mutavit, quae nuper cum Vlixe pannis mendici induto de urbe capienda collocuta sit, neque forsitan ignorat heroes Palladium mox rapturos esse (cf. Od. IV 260-4: *ἤδη μοι κραδίη τέτραπτο νέεσθαι | ἂψ οἶκόνδ', ἄτην δὲ μετέστενον* κ. τ. λ. et Iliadis parvae epitomen a Proclo servatam).

Prodeunt nunc in scaenam Vlixes et Diomedes, qui nescio quo modo in urbem se immiserunt.

Alterum autem fabulae fragmentum exstat hoc (Nauck² 211):

θεοὶ γὰρ οὔποτ', εἴ τι χρὴ βροτὸν λέγειν,
ἄρξασι Φρυξὶ τὴν κατ' Ἀργείων ὕβριν
ξυναινέσονται· ταῦτα μὴ μάχου βίᾳ.

Quae verba ex Vlixis et Helenae diverbio petita esse puto: Vlixes ab Helena primum renitente flagitare videtur ut ipso

indicet ubi stet Palladium quoque modo auferri possit. — Abeunt deinde heroes, ut signum ex arce rapiant. Mox tamen redeunt atque cum Palladium Diomedes teneat sequitur Vlixes comitem vehementer increpans. Quaerenti Helenae alter quid acciderit narrat (cujus quidem narrationis argumentum amphora sub no. 5 descripta exhibere videtur[1]): Diomedi praecedenti Theano vi aut precibus mota fores templi aperuit, qui cum prior in templum penetraverit simulacrumque sustulerit suum Palladium esse contendit. Vlixes contra quae praestiterit verbis effert atque videtur altercatio inter duos heroes de Palladii possessione orta esse[2]). Etenim in pictura Pompejana (in qua posterius momentum effictum est) Palladium non jam a Diomede sed ab Vlixe fertur, quem in contentione superasse ex hoc concludo. Poteratne tamen poeta discidia alteris partibus devictis terminare? Poterat Diomedis jura sic spernere? Sed neque verisimile videtur fabulas Athenienses secundum quas Palladium in Demophontis manus venisset a Sophocle prorsus neglectas fuisse. Et eas aliquo modo ab eo respectas fuisse fortasse ex eo conjicere licet quod Aethra, Demophontis mater, in signo rapiendo partes suscepit, siquidem picturae Pompejanae fides habenda est. Quadrant quae a *Dionysio* traduntur (ap. Clem. Alex. Protr. IV 47): *τὸ Παλλάδιον . . ὅ Δ. κ. 'Ο. ἱστοροῦνται μὲν ὑφελέσθαι ὑπὸ 'Ιλίου, παρακαταθέσθαι δὲ Δημοφῶντι.* Palladium igitur ita tantum ab Vlixe acceptum fuisse suspicor, ut Demophonti postea traderetur atque transportaretur Athenas.

Palladium raptum est; in eo est ut heroes abeant; — chorus laetus Trojam perniciei devotam esse praedicat. Illud enim Sophoclem omnino in hac fabula sibi proposuisse videtur,

---

[1]) Saepius in vasculis ea exhibentur quae in tragoediis nuntius narravit. Vid. ex. g. illam amphoram quae Medeae fabulam depictam habet. W. Vorlegebl, I., t. XII.

[2]) Huic loco Welckerus fragmentum fabulae incertae inserendum esse conjecit in quo Vlixes Diomedem objurgationibus petit (Nauck [2] 303, fg. 731). Rectius tamen Brunckius id ad *'Αχαιῶν σύλλογον* retulisse videtur.

ut Trojae exitum describeret. Quod ut melius proponatur Cassandram ex inopinato in epilogo poeta in scaenam producit. Media nocte somniis divinis excitata Trojam salutis suae pignore orbatam et nunc perituram esse sensit atque domo erupit facem vibrans deique plena. Ad Hectoris (?) tumulum properat vae, vae clamans, ubi dum ejus verba Helena, Diomedes, Vlixes laeti excipiunt, de proximo Trojae interitu vocibus interruptis vaticinatur[1]. — Cum hoc de rebus futuris vaticinio tragico partes conferas velim quas in Aeschyli Agamemnone suscepit eadem Cassandra[2].

Vides quo modo Sophocles Iliadem parvam in rem suam adhibuerit. Omnia ex Lescha fere immutata fluxerunt quae ad ipsum Palladii raptum pertinent; nam apud utrumque poetam Diomedes prior ad templum pervenit simulacrumque aufert[3]; Palladio rapto etiam rixam ab heroibus consertam poeta tragicus servavit, ita tamen ut eam in urbe, cum ex arce redirent raptores, exortam esse narraret. Theano a Sophocle primo cum Palladii raptu conjunctam esse probabile non videtur, praesertim cum minime intellegi possit cur poeta hoc fecerit. Itaque libenter credam jam in parva Iliade Theano aliquas in Palladio rapiendo partes suscepisse. Helenam contra a Sophocle primo in Palladii mythum introductam esse ex expositis elucere mihi videtur. Poeta Palladii raptum aliquo modo cum illo celeberrimo Vlixis facinore contexuit, quod *πτωχεία* vocabatur, — ni fallor, ut fabulae argumentum augeret.

Cum jam apud Sophoclem Helena Palladii raptoribus faverit atque Vlixes primas partes egisse videatur, nonnullos mox

---

[1]) Cf. Odysseae versum IV 259 ubi Helena dicit: *ἔνθ' ἄλλαι Τρῳαὶ λίγ' ἐκώκυον· αὐτὰρ ἐμὸν κῆρ | χαῖρε.*

[2]) Aliam viam Euripides ingressus est in Hecuba et Troadibus, cum ipse Trojae interitum repraesentare vellet.

[3]) Ex eo efficitur ut dijudicari non possit utrum *Anaglyphum Spadanum* (19) ad Iliadem parvam an ad fabulam Sophocleam referendum sit.

ultro progressos esse in performando mytho docet nos *Antisthenis* (?) exemplum, in cujus declamationibus (*Αἴας* et *Ὀδυσσεύς*) Vlixes unus atque ubi mendico habitu Trojam penetravit Palladium rapuisse perhibetur. Locos huc pertinentes, cum adhuc a nullo respecti sint, affero; Ajacis verba sunt: § 6 *ὅστις γε* (sc. Vlixes) *μαστιγοῦν παρεῖχε τοῖς δούλοις καὶ τύπτειν ξύλοις τὰ νῶτα καὶ πυγμαῖς τὸ πρόσωπον, κἄπειτα περιβαλόμενος ῥάκη, τῆς νυκτὸς εἰς τὸ τεῖχος εἰσδὺς τῶν πολεμίων ἱεροσυλήσας ἀπῆλθε.* Verbo autem *ἱεροσυλήσας* Palladii raptum significari autecedentibus verbis ostenditur (3) *ὅς* (Vlixes) *καὶ πρότερον ἱεροσυλήσας αὐτῶν* (Trojanorum) *τὸ ἄγαλμα τῆς θεοῦ νύκτωρ κτλ.* — Adde etiam Vlixis jactationes § 8 *ἐγὼ δὲ ἄοπλος οὐ πρὸς τὰ τείχη τῶν πολεμίων ἀλλ' εἰς αὐτὰ εἰσέρχομαι τὰ τείχη, καὶ τῶν πολεμίων τοὺς προφύλακας ἐγρηγορότας αὐτοῖς τοῖς* (*τοῖς* adjeci) *ὅπλοις αἱρῶ* — Sed et oraculi Trojanis dati urbem expugnari non posse nisi Palladio rapto Antisthenes hoc loco (Od. 3) antiquissimus testis est, qui etiam haec satis mira tradit, signum Minervae a Paride una cum Helena ex Graecia Trojam avectum esse.

Eandem versionem respicere videntur *Rhesi* versus 501 sqq. (Vlixes) *ὅς εἰς 'Αθανᾶς σηκὸν ἔννυχος μολὼν | κλέψας ἄγαλμα ναῦς ἐπ' 'Αργείων φέρει· | ἤδη δ' ἀγύρτης πτωχικὴν ἔχων στόλην | εἰσῆλθε πύργους, πολλὰ δ' 'Αργείοις κακὰ | ἠρᾶτο, πεμφθεὶς Ἴλιον κατάσκοπος | κτανὼν δὲ φρουροὺς καὶ παραστάτας πυλῶν | ἐξῆλθεν* —, ubi tamen *πτωχεία* et Palladii raptus distinentur. Vid. etiam *Lycophronis* Alex. v. 658.

Cum Antisthene denique consentiunt ea quae apud *Ovidium* Met. XIII 335 sqq. leguntur, quo loco quoque Vlixes quid praestiterit ipse narrat. Ceteroquin Ovidio tres versiones diversas cognitas esse e Fastorum loco elucet (VI 433 sqq. »seu genus Adrasti seu furtis aptus Vlixes | seu pius Aeneas — eripuisse ferunt« — —).

Et haec traditio tragoediae cuidam Atticae originem suam debuisse videtur; occurrit animo Jonis fabula *Φρουροί* inscripta,

qua Vlixis πτωχείαν tractatam esse apparet (vid. Nauck[2] 741, Eur. Hec. 239 sqq., Rhesus l. c., Lycophr. 779—785).

Liceat denique pauca hic de duobus artis operibus addere quae si minus ex his at e similibus traditionibus sua argumenta duxisse videntur. Et primum quidem pictor *vasis Parisini* sub no. 8 enarrati eo Sophoclem secutus est quod Helenam induxit, fabulas tamen Atticas diligentius respexit cum duo Palladia ex urbe a Diomede et Vlixe rapta esse putaverit. Vlixi autem Athena subito apparere atque bracchio extenso aliquid mandare nobis vasculum describentibus visa est. Nonne jam elucet quid dea jubeat? Puto Laertiadem simulacrum suum Demophonti tradere qui id Athenas transportet. *Amphoram* deinde *Berolinensem* (7) ita tantum interpretari possum ut pictor argumentum liberius commutaverit et scaenarum sepulcralium typo adhibito Cassandram ad Hectoris tumulum lugentem atque altera ex parte Theano Palladium Diomedi tradentem depinxerit.

Venio nunc, ut scriptorum testimonia ad poetarum narrationes pertinentia hic absolvam, ad mythographos recentiores chronographosque Byzantinos, quos paucis tantum verbis attingam. Etenim quamquam nonnulla fortasse ex antiquis traditionibus hauserunt multa certe ultro excogitaverunt, qui descriptiones longas Palladii raptus nobis praebeant singulasque res persequantur. — Ni fallor duo versiones apud eos valent, quae in hoc consentiunt, Palladium ab Antenore ejusque uxore Theano Diomedi et Vlixi traditum fuisse. In altera narrantur heroes signum ab Antenore accepisse cum ad Priamum de pace facienda missi Trojae morarentur. Cujus traditionis auctor praestantissimus est *Dictys* (V 5 sqq.). Suidas (*Παλλάδιον*) et Schol. Il. VI 311 qui inter se ad verbum consentiunt, non dubito quin Dictyn (graecum Dictyn?) exscripserint (cf. verba *οἱ δὲ ποιητικῶς γράψαντες εἶπον κ. τ. λ.* quibus Dictys significatur). Est hoc antiquissimum in litteris testimonium quo Palladium a Theano proditum esse tradatur cum jam in vasculis s. III pictis haec Minervae sacerdos Palladium tenens aspiciatur. —

Altera versio a Malala (ed. Bonn. p. 108—113), Tzetza (Schol. ad Lyc. 658, Posth. 509 sqq.), Procopio (de bello goth. I 15) memoriae tradita est, quos quidem sua ex *Joanne Antiocheno* nonnullis hujus scriptoris fragmentis collatis hausisse puto (FHG. IV p. 551 frg. 24 = Exc. Salm. p. 370, 7 et 8. Cf. Tzetz. ad Lyc. 355). Secundum hanc traditionem Palladium (ut apud Sophoclem) furto nocturno a Diomede et Vlixe aufertur, ab Antenore et Theano traditur.

§ 7. Luceria.

Jam redeo ad fabulas populares. In urbibus magnae Graeciae fabulas Trojanas vulgatissimas fuisse notum est. Diomedes ipse in Dauniam cum comitibus pervenisse jam remota antiquitate vulgo credebatur atque compluribus locis ut heros et deus colebatur [1]). Quid? quod multis in templis ejus anathemata ostendebantur: Ps. Arist. Mirab. 109, 110, Strab. 284, Procop. de bello goth. I 15.

Atque altera ex parte quam multa artis opera Palladium exhibentia magna Graecia protulit supra vidimus. Haud mirum inde videbitur Minervae Trojanae simulacrum a Diomede in Italiam translatum esse nonnullarum urbium incolas contendisse. Quod de Luceria saltem nobis a *Strabone* (p. 264) confirmatur. Non dubito quin ad idem templum etiam alter Strabonis locus (p. 284) et Ps. Arist. Mirab. 109 referenda sint; ex quibus locis comperimus templum Minervae Achaeae fuisse [2]) atque praeter Palladium alia *παλαιὰ ἀναθήματα* ibi conservata esse, inter quae securim et arma Diomedis.

§ 8. Siris.

Etiam alterius urbis Italiae incolas Palladium se possidere contendisse *Strabo* l. c. tradit; Siritas dico; sed cum de hoc

---

[1]) Vid. nunc Luebberti comm. de Diomede heroe per Italiam inf. div. hon. culto, Ind. schol. Bonn. 89/90.

[2]) Haud dubium mihi videtur quin Aelianus idem templum respexerit (Hist. an. XI 5) *ἐν τῇ γῇ τῇ Δαυνίᾳ νεῶν μὲν εἶναι τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἰλιάδος ᾄδουσι.*

signo atque de ratione qua in hanc urbem translatum fuerit longe alia narrentur quam quae adhuc comperimus, res novo capite tractanda esse mihi visa est.

Pauca primum de rebus Siritarum praeponere liceat. Cum Jones Colophone a Lydis expulsi circa a. 680 a. Chr. n. ad Sirim flumen appulissent, antiquiorem jam urbem ibi invenerunt, cujus origo ad Trojanos e patria expulsos jam antiquis temporibus referebatur (Timaei frg. 62, Ps. Arist. Mirab. 106, Strabo 264, schol. vet. et Tzetz. ad Lyc. 978 sqq.) Jones hac urbe capta novum oppidum condiderunt quod Polieum nominaverunt. Praevaluit tamen vetus Siridis denominatio. — Quae civitas cum tum floreret, circa a. 560 a Sybaritanis et Crotoniensibus oppugnata ac deleta est. Eam tamen saec. V rursus exstitisse nonnullis nummis ostenditur (Head, Hist. num. p. 69). Heraclea vero a. 432 a Tarentinis condita, hujus civitatis suburbium Siris facta est.

Ad urbis suae originem Siritae teste Strabone etiam Palladii Trojani possessionem referebant (264: *τῆς δὲ τῶν Τρώων κατοικίας τεκμήριον ποιοῦνται τὸ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἰλιάδος ξόανον ἱδρυμένον αὐτόθι*. Secundum *Stephanum Byz.* Jones urbem Polieum appellaverunt *ἀπὸ τῆς ἐν Ἰλίῳ Πολιάδος Ἀθηνᾶς*)[1]). Atque de hoc Minervae signo hanc fabulam narrabant: urbe ab hostibus capta cum victores a sacro simulacro supplices, inter quos sacerdos vel sacerdotis filius erat, avellerent, deae signum, ne tanti sceleris aspectu contaminaretur, oculos clausisse (*καταμῦσαι*) atque sic vim suam mirificam ostendisse.

De tempore autem quo haec acciderint dissentiunt auctores, cum *Strabo* (204) rem ad expugnationem ab Jonibus factam referat, *Justinus* contra (XX,2) Pompeium Trogum secutus, quo tempore Sybaritani et Crotonienses urbem ceperunt ea evenisse narret. *Lycophronis* Alexandrae versus satis obscuri 978—992 quo modo intellegendi sint minime liquet. Ac primum quidem

---

[1]) Animadvertendum est Aeneam in Siritarum traditionibus nunquam nominari, neque Siridem unquam ab eis commemoratam esse qui postea diversas de Aeneae migrationibus fabulas contaminaverunt.

id admirationem movet, Siridem apud eum non a Trojanis sed a Graecis Troja redeuntibus conditam esse[1]) (quod scholiastae non recte intellexerunt). Ab his Achaeis (989) *Ξουθίδες* sive *Ἰάονες* qui antea urbem obtinebant inter altaria trucidantur. *Scholiasta* (Schol. vet. ed. Kinkel, 984 sqq.) cum rem ad tempus referat, quo urbs a Sybaritanis et Crotoniensibus (*Ἀχαιῶν εἰς Ἰάονας βλάβην*, Lyc.) capta sit, quibus ex antiquis Trojanis qui reliqui tum erant sese coniunxerint, haud dubie perverse interpretatus est. Nescio an recte Lorentzius existimaverit »Lycophronem *Ἰάονες* docte pro Chaonibus posuisse«; quam gentem antiquitus circa Siridem habitasse constat.

Quoquo modo de hoc loco judicandum est, minime dubito quin narratio supra commemorata originem ex re vere facta duxerit, quam a. circiter 560 potius quam saec. VII accidisse credam; quae tamen de signi oculorum motu narrantur fabulosa sunt atque undenam sumpta sint quaerere licet.

Similia jam Trojae, cum vim Aias inferret Cassandrae, Minervae simulacro accidisse Callimachus (fg. 13d Schneid. II 126), Lycophron, alii tradunt[2]). Lyc. 361 sqq:

ἡ (sc. Minerva) *δ' εἰς τέραμνα δουρατογλύφου στέγης*
γλῆνας ἄνω στρέψασα χώσεται στρατῷ κ. τ. λ.

Ex nonnullis autem Strabonis verbis (l. c. *καταμῦσαι . . καθάπερ καὶ ἐν Ἰλίῳ ἀποστραφῆναι κατὰ τὸν Κασάνδρας βιασμόν*) intellegimus Siritas simulacrum suum Trojanum pro eodem venditasse a quo Cassandra ab Aiace avulsa esset. — Vnde apparet aut fabulam qua Siritae ipsorum signum oculos movisse perhibebant ad Cassandrae fabulam effictam esse, aut vice versa quae Siritae finxerint ad *βιασμόν* quoque Cassandrae relata esse. —

Sed quid? quod Lycophron post versus commemoratos sic pergit: 362 sqq.:

---

[1]) A quibus tamen *πόλιν δ'ὁμοίαν Ἰλίῳ* conditam esse idem Lycophron dicit (987).

[2]) Quint. Smyrn. XIII 426. Schol. Il. *N.* 66. Euphorion (Mein. Anal. Alex. p. 165).

γλῆνας ἄνω στρέψασα χώσεται στρατῷ,
ἐξ οὐρανοῦ πεσοῦσα καὶ θρόνων Διός
ἄνακτι πάππῳ χρῆμα τιμαλφέστατον.

Hanc enim »Palladii« originem fuisse inter omnes constabat (vid. infra. p. 74); atque nunc denique signum illud agnoscimus, in quo mirifica vis inerat oculorum movendorum (vide p. 43)[1].

Mira haec et nova sunt ad Palladium Cassandram fugisse, Palladiumque a Trojanis fugientibus secum ablatum esse! Mira sane sed quae capite sequente comprobabuntur.

§ 9. Novum Ilium.

In urbis arce, quae Trojae Homericae Pergamum esse vulgo credebatur, jam remota antiquitate sacellum Minervae, Iliadis cognomine, stabat, quod saeculo sacratum esse septimo recte meo judicio Hauboldius contendit (de rebus Iliensium Lips. 1888. p. 29 sqq.). Maxima cura templum colebatur; etenim jam a Xerxe mille boves ibi mactatas esse Herodotus tradit; similia postea de Mindaro, Alexandro, aliis narrantur.[2])

Quanta vero industria in his locis bello Trojano illustratis temporum antiquorum reliquíae conquisitae et cultae sint nemo ignorat. Monstrabantur heroum ad urbem quondam interfectorum arma, sepulcra, alia[3]). In ipso Minervae sacello arma sacra ex bello Trojano servata monstrabantur; atque etiam Priami Jovis Hercei ara ibi ostendebatur (Arrian. Anab. I 11, VI 9).

Stabat autem in hoc templo haud dubie antiquum Minervae simulacrum, atque jam sentis quanto majore cum studio Ilienses hujus originem a Troja Homerica repetere debebant.

Et re vera hoc simulacrum primum pro illa Minervae effigie vendidatum esse apparet quae in libro VI Iliadis commemoratur. *Strabo* 601: *καὶ τὰ τοιαῦτα δὲ τοῦ αὐτοῦ τίθενται* (sc. Ilienses)

---

[1]) Cf. Ovid. Fast. III 45 sq. Met. X 698. Propert. III 28,12, IV 4,11 (?).
[2]) Testimonia v. apud Haubold. l. c. p. 10 sqq.
[3]) Testimonia collegit Haubold, p. 47, Adn. 2.

τεκμήρια, οἷον ὅτι τῆς Ἀθηνᾶς τὸ ξόανον νῦν μὲν ἑστηκὸς ὁρᾶται[1]), Ὅμηρος δὲ καθήμενον ἐμφαίνει· πέπλον γὰρ κελεύει „θεῖναι Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν“. κ. τ. λ.

Ab eodem signo Cassandram ab Ajace Locrensi avulsam esse Ilienses ferebant. Quod cum jam per se consentaneum sit etiam Locrensium more comprobatur, qui duas virgines quotannis Ilium mittere solebant, ut Oilei filii proavi sui scelus expiarent[2]). Qui usus eo tantum explicari potest quod virgines illae eidem Minervae simulacro ministrarent quod ab Ajace violatum esse dicebatur.

Signum suum denique Ilienses pro »Palladio« venditabant: *Appianus* (Rom. ed. Bekk. p. 669,53) τὸ δὲ τῆς Ἀθηνᾶς ἕδος, ὃ Παλλάδιον καλοῦσι (sc. Ilienses) καὶ διοπετὲς ἡγοῦνται κ. τ. λ. . . εἰ μὴ Διομήδης αὐτὸ καὶ Ὀδυσσεὺς ἐν τῷ Τρωϊκῷ ἔργῳ μετήνεγκαν ἐξ Ἰλίου, quam quidem dubitationem ab Appiano ipso additam esse perspicuum est. Cf. *Servius* II 166. Haec testimonia etiam *Apollodori* loco (III 12,3) confirmantur, ubi Palladii descriptio legitur quam ad signi Iliensium figuram satis miram esse factam inter viros doctos constat.

Hinc efficitur ut Ilienses simulacrum Minervae quod poeta libri VI Iliadis commemorat quodque postea Cassandra amplexa esse ferebatur, atque Palladium quod vocatur, unum et idem haberent. Atque haec opinio re bene considerata nihil habet quod offendat; immo consentaneum est unam tantum Palladis effigiem Trojae fuisse; neque plane desunt alia hujus sententiae testimonia quae non ad Ilienses pertineant. Etenim Siride similia valuisse vidimus, ac locum Lycophroneum attulimus qui haec comprobat. Sed etiam in scholio in Rhesum 502 et apud Eustathium p. 627 duo simulacra minime distinguuntur.

Ignorabatur igitur fabula qua Palladium raptum esse perhibebatur.

Res tamen in quasdam difficultates incurrebat; »Palladium«

---

[1]) Minervae Iliensis signum stans effictum erat.

[2]) Testimonia plenissima ap. Hauboldium invenies (l. c. p. 29,30 cum adn.), qui virgines Locrenses jam ante a. 700 mitti coeptas esse contendit.

enim unanimo scriptorum atque artis monumentorum consensu deam stantem exhibebat, et Iliensium quoque signum stans effictum esse nummis comprobatur (vid. p. 13). Cum tamen Homeri verba *θεῖναι Ἀ. ἐπὶ γούνασιν* valde ab hoc abhorrerent, haud dubium mihi videtur quin inde ortae sint istae grammaticorum explicationes qui poetae verba ad stantis effigiem significandam detorserunt (vid. schol. Il. VI 92 et 303, Eust. p. 627). Ad eas Ilienses certe confugisse e verbis Strabonis comperimus (p. 601), qui recto judicio usus talia refellit.

Sed etiam hoc alterum discrimen intercedebat, quod »Palladium« semper armatum hastamque vibrans effingebatur, in Iliade autem cum ei peplus ab Hecuba offeratur Athena pacifica potius ac femineorum onerum patrona putari videtur. Atque nulla alia causa nisi ut illam diversitatem componerent Ilienses mirum istud Minervae simulacrum effecisse puto, quod in ipsorum nummis inde a saec. II a. Chr. n. (p. 13) exhibetur; quod simulacrum polo ornatum est atque dextra manu hastam, laeva fusum tenet.

Palladii Iliensium mentionem faciunt plerique scriptores qui Novi Ilii expugnationem a. 85 flagrante bello Mithridatico a Fimbria factam referunt[1]). *Livii* primum narrationis (cf. perioch. l. 83) excerpta apud Julium Obsequentem (56 Jahn) et Augustinum (de civ. Dei III 7) exstant. Videtur Livius Palladium proprio nomine non appellasse, cum Jul. Obs. »simulacrum antiquissimum«, Augustinus »Minervae simulacrum« tantum dicant. Sed jam Julii verba appono: »Ilio a C. Fimbria incenso cum aedes quoque Minervae deflagraret, inter ruinas simulacrum antiquissimum inviolatum stetit *spemque restitutionis oppido portendit.*« Quibuscum plane consentit alter qui exstitit auctor *Appianus* (p. 669, 53 Bekk.): *καὶ οἰκόπεδον οὐδὲν αὐτῆς* (sc. *Ἰλίου*) *οὐδ' ἱερὸν οὐδ' ἄγαλμα ἔτι ἦν· τὸ δὲ τῆς Ἀθηνᾶς ἕδος, ὃ Παλλάδιον καλοῦσι καὶ διοπετὲς ἡγοῦνται, νομίζουσί τινες εὑρεθῆναι τότε ἄθραυστον, τῶν ἐπιπεσόντων τειχέων αὐτὸ περι-*

1) Vid. Haubold, l. c. 39.

καλυψάντων. Vtrumque scriptorem ex eodem auctore narrationem suam sumpsisse conjicio, *Posidonium Rhodium* dico, ex quo pleraque fluxerunt quae et apud Livium et apud Appianum de bello Mithridatico priore exstant. Quae sententia si recte se habet commemoratione dignum videtur, »Palladii« nomen quod in suo auctore legerit Livium reticuisse; nec mirum tamen, cum de Palladio, ut postea videbimus, longe alia narraverit. *Auctor de viris illustribus* [Aurelius Victor] totum Minervae templum intactum remansisse narrat.

A *Servio* autem (ad Aen. II 166) valde ab his abhorrentia traduntur, quippe qui Palladium inde a tempore quo vetus Troja a Graecis deleta est usque ad expugnationem a Fimbria factam »intra extructum parietem absconditum fuisse«, atque tum Romam advectum fuisse narret. — Res tamen ab eo conturbatas esse puto, cum Palladium jam prius Ilii palam expositum esse e nummis appareat. Ex quibus autem rebus confusio fortasse exstiterit infra ostendam.

Si nunc quaerimus quo modo suum Minervae simulacrum ex Trojae excidio servatum esse Ilienses narraverint, cum nullum de his rebus exstet testimonium, ad conjecturas confugiamus necesse est. Quarum duae se offerunt.

Novum Ilium enim a Trojanis esse conditum, qui ex urbe incensa fugissent atque paulo post iterum pristino loco consedissent, traditione sine dubio narrabatur. Vid. Hellanicum (ap. Dion. Hal. I 47), Dion. Hal. I 53, Tzetz. ad Lyc. 970, qui talia referunt. Vnde conjiciat quispiam Ilienses eodem modo atque Siritas narravisse Palladium a fugientibus Trojanis servatum esse. Apud duo scriptores laudatos (Dion. et Tzetz.) Trojani ab Aenea ipso Ilium deducuntur; quae versio procul dubio notis Iliadis (XX 307 sq.) et hymni Homer. in Ven. (196 sq. cf. Strab. 608) versibus nitebatur. Estne inde concludendum Palladium in Iliensium fabulis ab Aenea servatum esse?

Ego quidem alteram conjecturam rectius se habere puto.

Ilienses enim, quod ex Strabone (600) discimus, urbem suam eandem esse ac Trojam Homericam contendebant neque prorsus ab Achivis dirutam neve unquam desertam fuisse. Quo testimonio fretus suspicor fabulam exstitisse qua Palladium inter ruinas templi Minervae inviolatum repertum esse atque sic »spem restitutionis oppido portendisse« perhibebatur. Haec conjectura duabus rebus confirmatur. Primum enim ad antiquam illam fabellam ea efficta essent quae de urbis expugnatione a Fimbria facta narrabantur. Res autem historicae ut sic ad fabulas mythologicas conformentur saepius accidit. Tum Servii locum adhibere licet, ubi quae ad prius quaeque ad alterum urbis excidium pertineant permixta esse mihi videntur. Confusionis elementa saltem retineri possunt: »Quamquam alii dicant, simulacrum hoc a Trojanis absconditum fuisse intra extructum parietem postquam agnoverunt Trojam esse perituram.«

§ 10. Roma.

Romani denique simulacrum Trojanum se possidere contenderunt.

Fabulas quae de Palladio agebant Romae jam mature vulgatas esse ex Plauti verbis (Bacch. 953 sq.) atque ex artis operibus Romanis apparet, quorum antiquissima saeculi I a. Chr. n. esse vidimus (p. 14).

Minervae vero simulacrum Romam advectum esse primus *Cicero* testatur in oratione *pro Scauro* a. 54 habita: » . . Palladium illud, quod quasi pignus nostrae salutis atque imperii custodiis Vestae continetur, . . . divinum incolumitatis nostrae pignus.« Et postea in *Philip.* XI 10, 24: »signum quod de caelo delapsum Vestae custodiis continetur; quo salvo salvi sumus futuri.« Quamquam enim Palladium Trojanum a Cicerone significari Wissowa in dubium vocavit[1]), res tamen mihi quidem certissima videtur esse, cum haud perspiciam quod

[1]) Hermes XXII 28 sqq. (Die Ueberlieferung über die römischen Penaten), p. 43: Dass dies das troische Palladium sei, hat wohl erst Varro behauptet; Cicero sagt nichts davon.

Palladium »pignus salutis publicae« esse possit, nisi signum Trojanum, quod quidem »de caelo delapsum« esse vulgo tradebatur.

A *Dionysio Halicarnasensi* (I 68, 69. II 66) et a *Strabone* (264) Palladium Trojanum in templo Vestae absconditum esse apertis verbis confirmatur.

Cum deinde Vergilius de Palladio Romam allato nihil dicat (causam autem cur id fecerit infra attingam), omnes qui sequuntur poetae caeleste signum in fano Vestae servatum esse pro certo habent: *Ovid.* Fast. VI 424, 435 sq.[1]) *Propert.* V 4, 45 sq. *Juvenal.* I 3. 138 sq. *Stat.* Silv. V 3, 178 sqq. Atque Palladium in templo Vestae conservari etiam publica ratione putatum esse ex *nummis* elucet, in quibus inde a Galbae temporibus Vestas simulacrum Trojanum manu tenens saepius exhibetur, ut in prima dissertationis parte vidimus (no. 17 p. 22). Ampliora ex nonnullis verbis *Lucani* colligi possunt, ex quibus apparet strictissime interdictum fuisse ne vir signum aspiceret; immo soli principi Vestalium sacri simulacri conspectus concedebatur (IX 993 sq. I 597 sq.) In remoto quodam igitur templi Vestae penetrali Palladium conditum esse homines credebant,[2]) atque Lucani testimonium his *Herodiani* verbis confirmatur (I 14): *τὸ τῆς Παλλάδος ἄγαλμα, ὃ σέβουσι καὶ κρύπτουσι Ῥωμαῖοι κομισθὲν ἀπὸ Τροίας, ὡς λόγος· ὃ τότε πρῶτον καὶ μετὰ τὴν ἀπ' Ἰλίου ἐς Ἰταλίαν ἄφιξιν εἶδον οἱ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωποι.* Cf. V 6.

Erant sane qui omnino quidquam a Vestalibus custodiri negarent (Dion. Hal. II 66. Plut. Cam. 20, qui tamen haec addit: *καὶ πλεῖστος μὲν λόγος κατεῖχε τὸ Τρωϊκὸν ἐκεῖνο Παλλάδιον ἀποκεῖσθαι*).

Novae opinioni, Palladium custodibus Vestae teneri, nonnullas superstitiones Italicas vel proprie Romanas valde favisse puto. Etenim Palladium imperii aeterni pignus esse ferebatur, Romam simul aeternam atque ejus incolumitatem in sacris

---

[1]) Cf. 445 ubi Palladium „pignora fatalia“ nominatur cum verbis Ciceronis supra allatis.

[2]) Preller-Jordan, Röm. Myth.[2] 163.

quibusdam positam esse ducebant, quae in templo Vestae occultata essent. Atque ut in hoc templo Palladium custodiri homines crederent sine dubio ea de causa factum est. Huc accedit quod in tutela Minervae urbs esse credebatur, — ancile deinde notissimum Numa regnante de caelo ut Palladium desiluisse fama erat. Cum Palladii raptus denique fabula Graeca incantationes illae Romanae consentiunt, quae nobis a Plinio (N. H. 28, 4, 18) et Macrobio (Sat. III 9) servatae sunt; atque huc narratio pertinet qua Camillus Junonem Vejentium evocavisse et urbe capta deae effigiem Romam attulisse dicitur (Liv. V 21, 22. Cf. VI 29).

Illud autem Trojanum templi Vestae simulacrum mirum in modum cum narratione conjungi solebat quae ad veterem Romam pertinet. Cum belli Punici primi temporibus a. 241 templum Vestae arderet Vestalesque perterritae fugerent, L. Metellus pontifex maximus in medios se injecit ignes atque Palladium e flamma eripuit. Oculos perdidit, sed curru ad curiam vehi populus ei permisit.

Sic traditione referebatur, atque in plerisque consentiunt scriptores ex quorum numero narrationem vulgatissimam fuisse elucet. Primus *Cicero* (pro Scauro 48) rem refert; *Livius* eam in l. 19 narrabat, quem ipsum praecipue Palladii mentionem fecisse, quamquam in epitome »sacra« tantum legitur, ex libro XXVI, 17, 14 [1]) et ex excerptoribus [2]) apparet. *Ovidius* deinde eventum multis verbis in Fastis (VI 437 sqq.) depinxit. Eadem habet *Plinius* N. H. VII 141, vid. etiam *Juven.* I 3, 138,

---

[1]) „Conditum in penetrali fatale pignus imperii Romani.“ Cf. V 52: „Quid de aeternis Vestae ignibus signoque, quod imperii pignus custodia ejus templi tenetur, loquar?“

[2]) Valerius Maximus I 4,5, Augustinus de civ. D. III 18. Valerii Max. verba affero ut quo prodigio res amplificata fuerit videas: „Cum Metellus pont. m. Tusculanum petens iret, corvi duo in os ejus adversum veluti iter impedientes advolaverunt vixque extuderunt ut domum rediret. Insequenti nocte aedes Vestae arsit, quo incendio Metellus inter ipsos ignis raptum Palladium incolume servavit.“

VI 265, XV 109, *Plin.* Paneg. 88, *Senec.* Contr. IV 2, *Ps.-Plut.* Par. 17.

Admirationem movet quod cum templum Vestae frequenter vel arserit vel igni imminente ita pressum sit ut Vestales sacra eripuerint, hoc uno in incendio Palladii mentio facta est.[1]) Atque hoc eo mirabilius fit quod (ut e Dionysio Hal. II 66 comperimus) signum Metelli in Capitolio stabat inscriptione ornatum, in qua »sacra (*ἱερά*)« tantum a pontifice maximo e templo ardenti servata esse legebatur. — Res fortasse ita explicari potest: Metellum flammarum ardore caecatum esse, etsi id non ab omnibus scriptoribus traditur, pro certo habeo. Religione autem Romana severissime, ut antea vidimus, interdictum erat, ne vir signum Trojanum conspiceret; atque Graeci certe credebant fore ut is oculos perderet qui sacrum simulacrum aspexisset (p. 41). Quam superstitionem Romae notam esse conjicere licet. — Nunc jam vides ex quibus rebus fabella exstiterit: Metellus eo ipso caecatus esse recentioribus visus est, quod sacrum signum aspexisset.[2])

Sed nunc ad quaestionem venio, quonam modo Palladium Trojanum Romam advectum esse homines narraverint.

Huc ea primum pertinent quae a *Dionysio Halic.* I 69 traduntur: . . *ἁλισκομένης δὲ τῆς κάτω πόλεως* (sc. Trojae) *τὸν Αἰνείαν καρτερὸν τῆς ἄκρας γενόμενον, ἄραντα ἐκ τῶν ἀδύτων τά τε ἱερὰ τῶν μεγάλων θεῶν καὶ ὅπερ ἔτι περιῆν Παλλάδιον* (*θάτερον γὰρ Ὀδυσσέα καὶ Διομήδην νυκτός φασιν εἰς Ἴλιον ἀφικομένους κλοπῇ λαβεῖν*) *οἴχεσθαί τε κομίσαντα ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἐλθεῖν ἄγοντα εἰς Ἰταλίαν.* Quibuscum conferenda sunt ejusdem Dionysii verba II 66, ex

[1]) In incendio a Gallis facto Pall. non commemoratur nonnullis tamen *Silii Italici* (XIII 62) versibus plane rhetoricis exceptis. A. 47 iterumque a. 14 a. Chr. n. ignis templo imminet; Dio Cassius tamen (42,31 et 54,24) „sacra“ tantum a Vestalibus servata esse tradit. Nec Tacitus, cum incendium a Nerone factum commemorat (XV 41), Palladii mentionem facit.

[2]) Cf. Seneca. Controv. IV 2: „. . habes, Vesta, duplex pontificis tui meritum: servavit sacra nec vidit.“

quibus elucet re vera de eo Palladio agi quod templo Vestae continebatur. — Totum autem illum Dionysii locum (I 61 et 62, 68 et 69) ex *Varronis Antiquitatum rerum humanarum* libro altero desumptum esse Wissowa ostendit (Hermes XXII 40). Varro igitur ab Aenea Palladium Troja incensa servatum atque in Italiam apportatum esse volebat. Quaeritur quam antiqua haec traditio sit atque unde ad Varronem fluxerit, nisi tota ab eo ficta sit.

Si enim rem diligentius consideraverimus, videbimus singulari certe ratione opinionem Romae natam esse qua Palladium a Vestalibus custodiri perhibebatur: nam cum in plerisque aliis urbibus perantiquum quoddam Palladis signum a populo pro Palladio Trojano venditatum fuerit, Romae plane nihil in templo Vestae conspiciebatur. Ex quo dubium mihi non videtur quin Palladium ibi absconditum esse vir doctus quidam litterisque Graecis eruditus primus contenderit. Varro autem is haud dubie non fuit, cum eius Antiquitates rer. hum. circa a. 47 editae sint, atque jam a Cicerone in oratione a. 54 pro Scauro habita Palladii Romani mentio fiat. Immo e modo quo Cicero de Palladio ac praesertim de Metello qui id servaverit verba facit meo judicio colligendum est, res jam satis notas vulgatasque ab eo significari. Quoniam vero talis opinio paulisper tantum fidem sibi facit, in antiquiorem aetatem nobis progrediendum est. — A Varrone autem, cum narrationem illam conscriberet quae nobis a Dionysio servata est, scriptores Graecos adhibitos fuisse constat. Quod enim ad priorem partem attinet, in qua de Palladii origine tractatur (v. infra p. 75), hoc ex oraculo hexametris graecis confecto elucet; accedit quod a Dionysio Callistratus et Satyrus e Varrone laudantur (vid. Wissowa p. 40). Cum tamen ex his auctoribus ea desumpta esse videantur quae ad Samothracem locosque pertinent ubi antea Palladium fuit, Varronem contra ea quae de Aeneae exitu narrat ex *Timaeo* hausisse Lycophrone 1263 sqq., Schol. Veron. Aen. II 717, Servio II 636 allato Wissowa recte monuit. — Timaeus de Penatibus Romanis disseruerat,

atque primus contenderat eos Romam (vel potius Lavinium) Troja ab Aenea translatos esse. Palladium autem non modo cum Penatibus artissime conjunctum est, sed etiam homini Graeco de Penatibus Trojanis quaerenti ultro animo occurrere debebat signum illud notissimum. Deest sane certum argumentum, quo comprobari possit Timaeum re vera Palladium Penatibus adjunxisse, quos Aeneas secum in Italiam attulerit; attamen duas res afferam quae huic conjecturae veri quandam speciem praebent. *Lycophro* primum (quem in versibus 1226—1280 ex Timaeo sua sumpsisse Klausenius ostendit: Aeneas u. die Pen. 579 sqq.), *πατρῷ' ἀγάλματα θεῶν* quae Veneris filius secum in Italiam advexisset, denique in templo Minervae(!) consecrata esse tradit (1261 sq.). — Timaeus porro Penates Lavinii depositos fuisse volebat (Dion. I 67); Lavinienses autem Palladium Trojanorum se possidere contendisse *Strabo* (264) tradit.[1])

Concedo tamen de hac re aliquid pro certo dici non posse, — praesertim cum miro modo Dionysius de Palladio a Timaeo commemorato nihil dixerit, quamvis ea quae de Penatibus existimaverit historicus iste Tauromenitanus expressis verbis referat (I 67).

Itaque cum in medio relinquendum sit utrum Timaeus an fortasse Graecus quidam doctus qui Scipionum temporibus fuerit, Palladium Romam advectum esse primus contenderit, — illud saltem affirmari potest, hanc opinionem primo tantum saeculo a. C. n. aliquantum invaluisse.

Supra quaesivi (p. 27 sq., p. 58 Adn., p. 63), num jam a poetis graecis (Arctino) aut in fabulis popularibus Aeneas Palladium Troja eripuisse perhiberetur. Quod si re vera fuisset, facile intellegeretur quo modo nova opinio Romae exstare potuisset.[2]) Attamen hanc conjecturam semper ut nimis incertam

---

[1]) Idem esse videtur quod postea una cum Penatibus Romam translatum esse Romani quidem narrabant. Cf. *Malalas*, Chronogr. p. Ox. 213, 214, 215, 217; quocum *Cedrenus* consentit.

[2]) Hoc Preunerus existimavit (Hestia-Vesta 423 sq.): Da Aeneas

repuli, — neque quicquam obstare mihi videtur quominus in fabulis Romanis primum Aeneas cum Palladio conjunctus fuerit.

Etenim qui fabulas Siritarum aut Iliensium noverit atque Romanos quoque sese Trojanorum posteros habere sciverit, facile eo adduci potuit ut eorum imperii fatale pignus Romam allatum esse affirmaret. Ex quo necessario efficiebatur, ut ab Aenea simulacrum Minervae servatum atque novam Trojam translatum esse diceretur. [1])

Sed memorabile est traditionem qua Aeneam Palladium Troja expugnata eripuisse et in Italiam attulisse narrabatur, apud tres tantum scriptores praeter Dionysium commemorari: [2]) *Ovidium* (Fast. VI 336 sqq.), *Plutarchum* (Cam. 20), cujus verba e Dionysio fluxisse mihi videntur, *Pausaniam* (II 23,5). Nec mirum quidem, nam cum apud poetas Graecos de Palladio quod usque ad urbis excidium Trojae mansisset plane nihil legeretur, multa contra de signo a Diomede et Vlixe rapto narrarentur, evenit ut fabulae antea commemoratae auctoritas hac litterarum traditione prorsus fracta fuerit. Atque

---

nach hellenischen Angaben ausser den Heiligthümern seines Hauses das Palladium gerettet hatte (?), so mussten diejenigen, welche ihn jene nach Italien bringen liessen, folgerichtig annehmen, gewiss habe er auch das Palladium mitgebracht. — Siris a. 272 in Romanum imperium cessit; de mutuo usu qui Romanis cum Iliensibus inde a saeculi III parte altera intercesserit v. nunc Diels. Sibyll. Blätter 100 sqq.

[1]) Mira sunt quae a *Servio* (Aen. II 166, vide supra p. 63 et 64) traduntur: „Palladium . . ., quod postea bello Mithridatico dicitur Fimbria quidam Romanus inventum indicasse: quod Romam constat advectum.“ Quibuscum cf. *Ovidium* Fast VI 421—4, qui cum Ilii commoraretur locum Minervae templi vidit, ubi Palladium quondam stetisse ferebatur: „vidi templumque locumque. Hoc superest illi: Pallada Roma tenet.“ Attamen non credo Palladium Iliensium a. 85 Romam translatum esse; atque libentius mihi persuaserim res ab Ovidio ita compositas esse ne Romanorum et Iliensium Palladia inter se colliderent.

[2]) Eam significare videtur Cicero pro Milone 33: „quod te aiunt eripuisse e domo et ex mediis armis turbaque nocturna tamquam Palladium extulisse, etc.“

videmus *Vergilium* raptum potius ab heroibus Graecis perpetratum narravisse (II 163 sqq.). *Ovidius*, qui ipse quoque in Metamorphosibus (XIII 336 sqq.) raptum describit, in Fastis nescit quid de fabulis secum repugnantibus judicet, VI 433 sqq.:

»seu genus Adrasti seu furtis aptus Vlixes
seu pius Aeneas (eripuisse ferunt),
auctor in incerto: res est Romana. . .«

Itaque traditione poetica monente mox jam altera orta est narratio de Palladio Romam allato, qua illud ipsum signum in templo Vestae conditum esse confirmaretur, quod Diomedes Troja una cum Vlixe eripuerat. — Duae exsistunt hujus fabellae versiones, quorum quamquam altera a Varrone altera a recentioribus poetis servata est, — haec antiquior esse mihi videtur, ut Varronem tradita de suo commutavisse mihi persuadeam. De antiquiore prius dicam.

Fuerunt ut vidimus qui Diomedis Palladium in fano Vestae absconditum esse putarent. Cum autem signum una cum sacris ab Aenea allatum esse constaret, re ipsa evenit ut Veneris filius effigiem Palladis a Diomede accepisse et postea Romam attulisse diceretur. Quae narratio eo facilius fingi potuit quod Diomedes (vel Vlixes) Aeneae in Italia occurrisse narrabatur.[1]) — Jam enumero scriptores apud quos haec versio legitur: Palladium Diomedis a Vestalibus custodiri *Statius* (Silv. V 3,178 sqq.) compertum habet; *Silius Italicus* multis verbis describit quo modo Aeneas id a Tydida Lavinii acceperit (Pun. XIII 41 sqq.). Apud *Solinum* grammaticum (II 14, p. 38 ed. Mommsen) legimus Aeneam Palladium a Diomede recuperavisse cum »in agro Laurenti« castra posuisset atque Veneri Fruti quae vocatur sacrificaret.[2])

---

[1]) Aeneae Diomedes in Italia occurrit: Ps. Arist. Mirab. 79 (nisi pro *ὑπ' Αἰνείου -ὑπό Δαυνίου* emendandum est), Dion. Hal. XII 16, Verg. Aen. VIII 9 sqq. XI 225 sqq. Ps. Plut. Quaest. Gr. X. Paus. I 11. Servius ad Aen. VIII 9 — Aeneam Vlixes offendit: Hellanicus fr. 53, Lyc. 1242 sqq.

[2]) Verba quae hoc Solini loco leguntur: „ut Hemina tradit", ad proxima tantum spectare videntur.

Servius deinde, qui ad Aen. III 545, 550, V 81 eandem traditionem respicere videtur, rem in Calabria perfectam esse vult Aeneidos versibus III 522—550 adductus. — Scriptores Byzantini denique eandem traditionem sequuntur, qui, cum simulacrum a Diomede Aeneae Beneventi oblatum esse tradant, singulas res, ut solent, multis verbis enarrant (*Procop.* de bello Goth. I 15, *Malal.* Chron. VI p. 167 ed. Bonn., *Cedren.*).

Versio altera ab uno *Varrone*, quantum scio, tradita est; cujus narratio nobis a Servio servata est, ad Aen. II 166, III 407 (= Myth. Vat. prim. ed. Mai II 142), V 704, quo ultimo loco suscriptio legitur haec: »quod etiam Varro docet in libris quos *de familiis Trojanis* scripsit.« Servii excerptum amplissimum affero (II 166): »Palladium cum postea Diomedes haberet . . . quod Varro plenissime dicit, credens sibi non aptum propter sua pericula, quibus numquam cariturum responsis cognoverat, nisi Trojanis Palladium reddidisset, transeunti per Calabriam Aeneae offerre conatus est. Sed cum se ille velato capite sacrificans convertisset, Nautes quidam accepit simulacrum: unde Minervae sacra non Julia gens habuit, sed Nautiorum.« [1])

Primo aspectu suspicio oritur Varronem narrationis finem ultro commutavisse atque etiamnunc apertum videtur esse quibus de causis hanc mutationem susceperit. Cum enim in Antiquitatibus longe aliam de Palladio ab Aenea in Italiam allato traditionem secutus esset, quamquam duo signa fuisse existimabat (siquidem ex Dionysio colligimus), etiam alterum ab eodem Aenea recuperatum et Romam apportatum esse narrare vix poterat. — Sed etiam altera causa ad hanc accedebat. — Nautiorum antiquitus sacerdotium Minervae gentile erat, atque simulacrum habebant aeneum Minervae, cui nomen »dea Nautia« adhaesisse videtur (Festus p. 166 Müller). Nautii autem gentem suam clarissimam in illarum numerum

¹) Varro eodem loco narraverat etiam Anchisae ossa una cum Palladio Aeneae a Diomede reddita esse: Servius IV 427.

referebant, quae Trojanis se ortas esse contendebant. Quin vero a Nauta, Aeneae comite atque ipso quoque Minervae sacerdote (Verg. Aen. V 704), simulacrum illud aeneum de quo diximus Troja Romam translatum sit, Nautii minime dubitabant, atque videtur haec traditio aliquam auctoritatem sibi conciliavisse, cum a duobus scriptoribus referatur, Dionysio (VI 69) et Festo l. c.[1]).

Num hoc simulacrum »Palladium« esse Nautii affirmaverint incertum est. Varro certe cum in libris quos de familiis Trojanis conscribebat Nautiorum traditiones commemorare et cum eis quae in Antiquitatibus de Aenea protulerat conciliare deberet, res ita conformavit ut commutata fabula qua Diomedes Palladium Aeneae tradidisse perhibebatur, a Nauta signum Romam advectum esse narraret. Vt hoc autem assequeretur, narrationem adhibuit qua noti Romanorum moris, dico adoperto capite esse sacrificantes, origo ad Aeneam referebatur, qui id ne hostis cujusdam aspectu turbaretur fecisset[2]).

Cum tamen et haec Varronis figmenta et Palladium Nautiorum mox oblita esse videantur, apparet Palladium Vestae famam consecutum esse satis magnam.

Ex eo quod, cum a. 191 Vestales sacra e templo ardenti eriperent, multi Palladium viderunt (*Herodian.* I 14, 4), colligendum est his temporibus re vera aliquod signum in fano Vestae exstitisse.

Heliogabalus Palladium in penetrale dei Solis transportari jussit ut duorum deorum nuptiae celebrarentur. Novus deus tamen a signo armifero aspere repulsus esse dicitur (*Herod.* V 6, 3).[3])

[1]) Palladium Vestae et Nautiorum signum plane diversa esse jam Mommsenus de colleg. et sodalic., Kil. 1843, 10 ostendit.

[2]) Verg. Aen. III 396 sqq., 545. Dionys. XII 16. Plut. Quaest. Gr. X.

[3]) De Palladio in Palatino collocato cum ejus origo nunquam a Troja repetita fuerit, nihil dicam. Vid. Wissowa l. c. 44.

§ 11. Constantinopolis.

Quae vis denique etiam his temporibus in Palladii mytho fuerit eo optime ostenditur, quod simulacrum quippe quod imperii Trojani pignus esse crederetur, a Constantino Roma evectum et in novo Constantinopolis foro sub ejus statuam in terram defossum esse *Procopius* (de bello Goth. I 15), *Malalas* (Chr. XIII p. 320 ed. Bonn.), *Cedrenus* tradunt.

§ 12. De Palladii origine.

Jam satis verborum de Palladii mythi variis versionibus. At restat ut ea quae de illius signi origine veteres tradunt hic exponam. Cum tamen pleraque quae huc pertinent mera mythographorum inventa sint, ceteraque cum aliis fabulis conjuncta sint, ad quarum aetatem disquirendam accedere non possum, scriptorum testimonia componere brevibusque verbis illustrare satis habebo.

Illud primum respiciendum est, omnes poetas ne uno quidem excepto tradidisse Palladium de caelo delapsum (*διοπετές*) vel a Jove datum esse, atque ea quae de Palladii antequam Trojam perveniret migrationibus narrantur, apud mythographos tantum compilatoresque exstare.

Quos affero scriptores nihil amplius praebent nisi Palladium de caelo lapsum esse: *Pherecydes* (FHG fg. 101) qui omnino vocem *Παλλάδια* explicabat *τὰ βαλλόμενα εἰς γῆν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀγάλματα*; *Conon* (34), *Appianus* (p. 669, 53) ex cujus verbis colligo talia de suo Palladio Ilienses narravisse; *Cicero* Phil. XI 10, 24. A Jove autem Palladium Dardano datum esse *Arctinus* tradiderat, antiquissimus poeta, quem in hoc quidem secutus est *Quintus Smyrnaeus* (X 360). Minervae signum Ilo regnante de caelo desiluisse narrant *Lycophron* (361 sqq.), *Ovidius* (Fast. VI 419); *Suidas* contra (s. v. *Παλλάδιον* = Schol. Il. VI 311) et *Tzetzes* (ad Lyc. 363) Troi id datum esse contendunt. Singularia sunt quae ab *Antisthene* (?) traduntur, Palladium a Paride una cum Helena ex Graecia Trojam translatum esse (Od. 3).

Si jam ad mythographos accedimus, videmus se Palladium jam ad Trojanorum regum majores retulisse, atque simulacri Minervae originem ab illis regionibus repetiisse ex quibus Dardanus in Asiam immigrasse dicebatur.

Cum enim in antiquis fabulis Electra Dardani mater diceretur (Hellanicus frg. 129 et 56. Cf. Il. XX 215 sqq.), Palladium ejus anathema fuisse nonnulli narraverunt (*Schol. in Eur.* Phoen. 1139. Apud *Apollod.* quoque Electrae sermo est in loco obscuro de quo infra dicam).

Atque cum jam Hellanicus (fg. 129 FHG) Dardanum ex Samothrace insula in Phrygiam migrasse tradidisset, alii Palladii originem ex hac insula, quippe quae mysteriis suis notissima facta esset, repetierunt (*Servius* II 166. Cf. II 325).

Fuerunt qui, eo moti quod Electra Atlantis erat filia, Trojanorum regum stirpem ex Arcadia deducerent; cujus opinionis *Dionysius Halicarnasensis* testis gravissimus exstat (I 61, 62). Et Palladiorum (duo enim fuisse narrat) originem Dionysius I 68 ex Arcadia repetit. Dardano a Chrysa uxore simulacra data esse tradit quae a Minerva ipsa ea accepisset. Primum in insulam Samothracem tum in agrum Trojanum a Dardano deportantur. — Atque hanc traditionem jam apud scriptores Graecos (Callistratum vel Satyrum?) exstitisse ex oraculo apud Dionysium commemorato apparet (cf. verba *δῶρα Διὸς κούρης ἀλόχῳ σέθεν*). Eandem versionem jam *Mnaseas* videtur secutus esse (Steph. Byz. *Δάρδανος*: FHG III 154 fg. 28), qui tamen de uno tantum Palladio loquitur.

Jam apud Dionysium Pallas quidam, Chrysae pater, commemorabatur; — cum longe alia sint ea quae ab *Apollodoro* (III 12,3; locum exscripsit Tzetzes ad Lyc. 355) traduntur, tamen in his quoque nomen »Pallas« occurrit. Mythographus enim iste narrat Minervam apud Tritonem educatam esse, cuius filia erat Pallas. Cum aliquando rixarentur puellae atque Pallas Minervam vulneratura esset, Jovem aegida ante ipsam praetendisse; Palladem cum subito territam occidisset Minerva, mortem amicae se luxisse, simulacrum ejus fabricavisse

atque apud Jovem constituisse; *ὕστερον δὲ Ἠλέκτρας μετὰ τὴν φθορὰν τούτῳ προςφυγούσης, Δία ῥῖψαι μετ' Ἄτης*[1]) *καὶ τὸ Παλλάδιον εἰς τὴν Ἰλιάδα χώραν*; Palladio ab Ilo templum tum conditum esse.

Alia leguntur apud *schol. ad Il.* VI 92, *Eustathium* ad Il. VI 91, *Firmicum Maternum* c. 17 (ed. Halm), qui Palladium cute humana indutum esse narrant, Pallantis, patris Minervae, quem occidisse dea ipsa dicebatur (Cic. de nat. deor. III 59).

Quas omnes narrationes ut fingerent mythographi nulla alia re quam vocum Palladii et Palladis vel Pallantis similitudine adducti esse mihi videntur.

Clemens Alexandrinus (Protr. IV 47), quem exscripserunt Arnobius (adv. nat. ed. Reiffersch. p. 161) et Firmic. Mat. (c. 15), Palladium ex ossibus Pelopis compactum esse prodit, auctoremque suum laudat *Dionysium Rhodium* (FHG II 10. fg. 5). — Haec traditio originem suam duxit ut puto ex eo quod oraculum Graecis editum erat, Trojam nisi advectis ossibus Pelopis expugnari non posse, cujus oraculi (ut ejus quod ad Palladium spectabat) auctorem nonnulli Helenum afferunt (vid. Lycophr. 53 sqq. Tzetz. ad l. et ad 911, Posthom. 575., Paus. V 13,3).

Scriptores denique infimae aetatis narrant Palladium ab Asio quodam artifice et philosopho fabricatum esse; cujus sententiae auctor *Joannes Antiochenus* (FHG. IV 551 frg. 24,7) videtur esse, quem postea exscripserunt Suidas (*Παλλ.*) = Schol. Il. VI 311, Tzetz. ad. Lyc. 363, 355, Malalas, Cedrenus.

Non Asium, sed Abarim Scytham Minervae simulacrum fecisse *Firmicus Maternus* (c. 15) tradit; de quo homine fabuloso Hyperboreo vide jam Herod. IV 36.

---

[1]) Cf. Hesych. *Ἄτης λόφος*, Steph. Byz. *Ἴλιον* (ed. Mein.).

III.

Conclusio.

Vsque eo exponere conatus sum quo modo Palladii mythus a poetis pertractatus sit quaeque de illo signo in multis Graeciae, Asiae, Italiae urbibus servato narrata sint; — nunc in universum de mythi historia pauca dicam. Etenim quamquam vereor ne scriptorum monumentorumque testimonia tam discrepantia ac lacunosa fortasse nimis expedite ad easdem versiones retulerim — tamen satis multas traditiones restitui, quas, cum omnes ad eandem rem, Palladium Trojanum, pertineant, quadam ratione inter se conjunctas esse necesse est. De qua nunc quaeritur.

Vidimus novum quemdam mythum, — qui Homero nondum notus fuit — in carmina cyclica quae vocantur receptum esse, atque ab eo typum signi Minervae Trojanae simul illatum esse, qui valde ab antiquiore abhorrebat; nam cum priscum simulacrum sedens effictum esset, hoc dea stans in armis repraesentabatur. Ex quo facto confusio non parva exstitit atque apparet antiquum typum novo a sede sua plane remotum esse.

Inde perspicuum est fabulam de qua quaeritur ab antiquo cyclo epico alienam fuisse atque aliunde originem suam duxisse. Ubinam igitur et ex quo orta sit inquirendum est.

Atque si poetas epicos eam minime de suo finxisse constat, nihil nobis restat nisi ut fabulas adeamus quae in variis urbibus Graecis de Palladio Trojano exsistebant.

Athenis primum figmenta nonnulla de signo Trojano jam ante Arctini et Leschae tempora exstitisse judicavimus; sed non solum valde ab eis abhorrent quae a poetis cyclicis narrantur,

sed etiam ipsa ex aliis fabulis antiquioribus exorta esse nobis visa sunt, e *fabulis Argivis.* Ad hanc igitur urbem veniamus.

Atque primum quidem Diomedes qui fere semper primas in Palladio rapiendo suscipit partes Argivorum dux est, tum huic uni urbi nullis aliis fabellis opus erat, ut Palladium sibi apportatum putaret, quam quae in carminibus epicis legebantur; neque vero ullam traditionem reperimus proprie Argivam. — Ex his manifesto elucere mihi videtur fabulas ipsas Argivas a poetis epicis electas et retractatas esse. — Quae quidem ab his poetis adjecta vel commutata sint infra quaeram; — nunc, ut sententiam meam confirmem, quo pacto fabula Argis oriri potuerit explicabo.

Ac primum totius fabulae initium hoc fuisse mihi videtur, ut signum antiquum Palladis quod in templo quodam conspiciebatur, pro statua Minervae Trojanae ab Argivis venditatum sit. — Nec singulare hoc quidem. Immo saepius in urbibus Graecis deorum simulacra quae aspectu suo antiquissimo hominum admirationem movebant ex remotis regionibus olim advecta esse credebantur. Exempla quae ad Argos tantum pertinent afferam. Signum ligneum Iunonis antiquissimum Tirynte ereptum, Dionysii *ξόανον* ex Euboea ab Argivis e bello Trojano redeuntibus allatum esse homines narrabant.[1]) Sed quid? quod Argivi hujus generis sacrorum originem libentissime e Troja repetiisse videntur? In Heraeo enim Euphorbi clipeus a Menelao dedicatus ostendebatur[2]), Mercuriique *ξόανον* opus Epeii esse fama ferebat; ut exemplum denique commemorem quod maximas cum hac re similitudines praebet, — *ξόανον* Iovis quod in templo Minervae in arce sito stabat pro illo celeberrimo Jove *ἑρχείῳ* Laomedontis venditabatur, in cujus ara Priamum occisum esse fama erat. Quod quidem signum Sthenelum ut exuviarum partem obtinuisse et in urbem

---

1) Paus. II 11,5, Cl. Alex Pr. IV 41 P. — Paus II. 23,1.
2) Paus. II 17,3.

suam attulisse Argivi tradebant. (Paus. II 24,3. VIII 46,2). — Nihil igitur miri habet et Palladis signi cujusdam originem a Troja repetitam esse.

Si ultra progredimur, e fabulis Atheniensibus elucet signi Trojani possessionem tum ad Agamemnonem, tum ad Diomedem ab Argivis relatam esse. Quocum optime convenit, Argos in antiquioribus Iliadis partibus (II 107, IX 141, I 30) Agamemnonis esse, cum in catalogo navium (II 559 sqq. cf. XI 46) Diomedi tribuatur. — Quo modo vero illud signum Agamemnon obtinuerit non sine quadam veri specie conjicere licet, cum pleraque alia simulacra Troja ab heroibus ut pars spoliorum quae ipsis obvenerat apportata esse dicerentur. Ad Agamemnonem vero signum Minervae una cum Cassandra pervenisse verisimile est, quod in urbis expugnatione etiam postquam ab Ajace ara detracta est amplexa esse dicebatur. (Paus. X 26,3, Polygnoti picturam describens. Arctini hyp. ap. Proclum).

Quo tempore poetarum narrationes Diomedem Argivorum ducem fecerunt, ad hunc Palladii possessio translata est. Sed Diomedes simulacrum Minervae minus commode obtinere poterat cum urbe capta praeda distribueretur. Itaque credo Palladii raptus fabulam propter hoc ipsum fictam esse, ut melius intellegeretur quo modo signum Trojanorum in Diomedis manus venerit.

Etiamsi vero sic mythi contexendi occasio data sit, tamen quaerendum est quemadmodum ex Graecorum indole haec fabula nata sit.

Nonnulla momenta huc pertinere videntur, quae breviter exponam.

Graeci saepius parum stricte inter deum ejusque simulacrum distinxerunt, atque sibi persuadebant ut deus certe aliquo modo signo detineretur. Habes nonnulla exempla quae ad civitates Argivorum proximas pertinent: Spartiatae in expeditionibus Tyndaridarum effigies secum ferre solebant (Herod. V 75); Aeginetae quotiens bellum inierunt Aeacidarum simu-

lacra secum vehebant (Herod. V 80), — qui etiam, cum Epidaurum expugnare vellent, duo signa deorum Epidauriorum eripuerunt atque in urbem suam transportarunt (Herod. V 83. Cf. Thuc. II 74). Tegeatae denique putabant urbem suam cincinno Minervae inexpugnabilem esse factam (Paus. VIII 47,4. Apollod. II 7,3).

Satis nota sunt ea quae de deis in quorum tutela unaquaeque erat civitas Graeci crediderunt.

Vt autem ejus generis superstitiones ad Minervam Poliadem Trojanorum ejusque simulacrum Graeci referrent multis adducebantur. Erat enim hoc omnino antiquissimum dei simulacrum quod in ipsorum traditionibus Graecis occurreret. Quod quidem miris fabulis mox jam celebratum esse quis mirabitur? — In carminibus vero Homericis Hecuba cum ante illud simulacrum stat Minervam „ἐρυσίπτολι" appellat, (Il. VI 305) atque peplum duodecimque juvencas ei offert, »ut urbem conservet«. Quae si a dea ad ejus simulacrum transfers, jam vides cur ex urbe id eripi necesse fuerit, si modo Graeci Trojam expugnare vellent. Jam apud Arctinum Palladii origo divina est, et quamquam signum genuinum dum urbs capta est Trojae remansisse in illius carmine tradebatur, — civitatis fortunam plus minusve jam ad illud referri ex eo apparet quod tam anxie in intimo templo conservabatur.

Quodsi poetae cyclici praecipua suarum narrationum momenta ac imprimis Palladii typum de fabulis Argivis sumpserunt, conjicere licet etiam id ex his fabulis fluxisse quo genuinum Palladium agnoscebatur, dico oculorum mobilitatem (p. 43), quacum conferas velim Minervae a Diomede Argis consecratae cognomen »Oxyderces«. — Argivi multis deis illam oculorum aciem tribuerunt; nota sunt ea quae de Argi sui herois eponymi oculis innumerabilibus narrabant, sed etiam Iovis ξόανον quod Troja avectum esse dicebatur tres habebat oculos. — Atque si recte haec sententia se habet, apparet vim illam mirificam Palladii ex antiquis Argivorum fabulis originem suam duxisse, atque — quod magni quoque

est momenti, simulacrum quod Argivi pro signo Trojano venditaverunt nullum aliud fuisse quam Minervae Oxydercis effigiem.

Nec fabulas Argivas quibus Palladium a Diomede raptum esse perhibebatur in carmina epica pervenisse quisquam mirabitur, cum eas jam antea satis vulgatas fuisse ex *Atheniensium* narrationibus appareat. Nam haud dubium mihi videtur quin cum Argivis simultate moti fuerint Athenienses ut palladii sui cujusdam originem ipsi Troja repetierint. Etenim haec contentio in omnibus eorum narrationibus apertissime expressa est. Atque inde fabellas illas de duobus Palladiis a Diomede et Vlixe raptis ortas esse supra ostendi.

Ex eo autem quod signum Trojanum Athenis non in arce conservabatur apparet Athenienses id nunquam salutis vel fortunae suae pignus habuisse. Immo ut hujus Minervae quae una cum Jove culta erat simulacrum pro signo Trojano haberent fortasse nulla alia re moti sunt, nisi quod ei antiquitus nomen Palladii adhaerebat.

Si nunc ad *poetas* venimus qui fabulam in carmina epica introduxerunt, duas res consentaneum est eis imprimis propositas fuisse: primum ut raptum accuratius depingerent novisque fictionibus exornarent, deinde ut novam narrationem cum ceteris fabulis a se descriptis conciliarent.

Sic probabiliter ab eis adjectum est Palladium rapiendum esse Helenum prodidisse quippe qui omnino fata Trojana aperuisse diceretur. Verisimile deinde videtur in his primum carminibus Vlixem Diomedi comitem datum esse. Tum rixa inter heroes redeuntes orta probabiliter huc pertinet.

Quo tempore autem opinio exstiterit Trojam expugnari non posse nisi Palladio erepto, atque num jam in Iliade parva oraculum Dardano editum commemoratum sit difficile est dictu. Antiquissimum testimonium apud Antisthenem (Od. 3) exstat. Vide deinde Plautum (Bacch. 953 sq.) qui sua pro-

cul dubio ex comoedia Graeca nova hausit. Oraculum quinque hexametris confectum Dionysius Hal. (I 68) servavit.

Quod ad alterum attinet momentum, illud praesertim offendere debebat quod Minervae simulacrum traditione antiquiore usque ad finem belli in templo suo stetisse perhibebatur, cum Cassandra id in urbis expugnatione amplexa esset. Hanc ut solverent difficultatem poetae cyclici duas vias videntur ingressi esse. Arctinus (nam Palladium apud eum ab Aenea ablatum esse non puto, cum hujus traditionis plane nullum vestigium ante Varronem exstet, atque unde orta sit etiamnunc explicari possit) signum quod Trojae mansit dum urbs expugnata est genuinum Palladium, alterum vero — a Graecis raptum dico — falsum μίμημα esse tradebat. Lesches inter Minervae signum ad quod Cassandra confugit cuique nullum nomen proprium tribuisse videtur, et »Palladium« de caelo lapsum, a Diomede et Vlixe raptum, distinxit.

Non usquequaque tamen hanc distinctionem paulo subtiliorem praevaluisse ex eo apparet quod haud paucae urbes (Siris, Ilium, Roma) illud ipsum »Palladium« se possidere contendebant quod Hecuba peplo ornavisse et Cassandra amplexa esse dicebantur. Cui quidem signo neque Palladii Argivi species neque origo divina visque fatalis desunt. — Sed quid? quod in antiquissimis nigrarum figurarum vasculis quae Cassandram ab Ajace ara detractam exhibent, simulacrum quod Cassandra tenet Palladii speciem prae se fert? Jam sentis quam antiqua aetate Palladii typus omnino ad Minervam Trojanam translatus sit,[1]) atque inde conjicies et has vasorum picturas et civitatum quas enumeravimus fabulas antiquae narrationis poeticae auctoritate nisas esse. Quae si recta sunt eo probabilior conjectura videtur, apud Arctinum ad »Palladium« in urbis expugnatione Cassandram fugisse.

[1]) Aliam explicationem dedit v. d. E. Curtius Arch. Zeit. 1882 p. 160: „In Ilion war die Athena-Polias ein Sitzbild. Attische Künstler haben die Gestalt ihres heimischen Gnadenbildes ohne Bedenken auf nicht-attische Scenen übertragen."

Exstiterunt qui fabulas discrepantes conciliare studuerint atque duo genuina Palladia fuisse contenderint, quorum alterum a Diomede et Vlixe raptum, alterum a Trojanis fugientibus ablatum esset. Mythi sic conformati primum testimonium apud Dionysium exstat, quem sua ex Varrone sumpsisse vidimus. Quin tamen haec ex auctore Graeco antiquiore fluxerint, nemo dubitabit qui oraculum Graecum a Dionysio laudatum inspexerit (Cf. verba *τάδε σεμνὰ . . δῶρα*).

Vides quantum in Palladii fabulis conformandis commutandisque valuerit virorum doctorum arbitrium.

Sententiae controversae.

I.

Plat. Gorg. 509 B. *ἀλλὰ πολλὴ ἀνάγκη ταύτην εἶναι τὴν αἰσχίστην, <ταύτην τὴν> βοήθειαν μὴ δύνασθαι βοηθεῖν κ. τ. λ.* scribendum esse puto.

II.

In Socraticorum quae feruntur epistulis ed. Hercher p. 630,16 *πλησιαζόντων τῶν βαρβάρων* pro *στασιαζόντων* reponendum est. Cf. Herodot VII 173.

III.

In Speusippi epistula ad Aristotelem missa. ed. Hercher p. 633,38 *ἀποδῴης δ' ἂν εἰ παραγενόμενος <εἰς> τὴν Ἀκαδήμειαν <τὸν> Περίπ<ατον συνέχοις>* lego. Cf. supra l. 17.

IV.

Asconius in Milonianam ed. Kiessling et Schoell p. 30,20. „semianimem Clodium extractum . . . . in via Appia occisum esse". Verba „in publicum" supplenda esse ostendit locus similis p. 35,18.

V.

Aeneam apud poetas Graecos aut in fabulis popularibus Graecis Palladium obtinuisse demonstrari non potest.

Vita.

Natus sum Fernand Chavannes a. h. s. LXVIII mensis Augusti die XV Lausonnii patre Juliano, matre e gente Carrard. Fidei addictus sum evangelicae. Gymnasium Galliardi auspiciis florens frequentavi, inter cujus professores W. Cart optime de me meritum pio animo semper colam. Maturitatis testimonio autumno a. LXXXVI instructus studiis philologicis et archaeologicis operam daturus universitatem Bonnensem adii. Autumno a. LXXXVIII Berolinum me contuli.

Docuerunt me vv. dd. Buecheler, Dove, R. Kekulé, Luebbert, Nissen, Thode, Vsener Bonnenses, — Curtius, Deussen, Diels, Kirchhoff, Robert, Vahlen Berolinenses. Proseminarii philologici Bonnensis fui sodalis. Kirchhoffii et Vahleni erga me benevolentia factum est ut in seminarium philologorum Berolinensium reciperer, cujus per sex menses fui sodalis ordinarius. Exercitationibus historicis ut interessem Nissen, archaeologicis Kekulé, Robert benigne concesserunt.

Quibus viris omnibus gratiam habeo maximam, imprimis Vsenero, Kekuléio, Roberto quid debeam nunquam obliviscar.

Imprimis A. Haack, Berolini NW. 7., Dorotheenstr. 55.